

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БУДНИК ДІАНА ІГОРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри міжнародних
економічних відносин, доктор
економічних наук, доцент
_____ М. В. Савченко
« ____ » _____ 2020 р.

Міждержавні міграційні зв'язки України: проблеми та тенденції розвитку

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
М. Є. Шкурат, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат екон. наук

підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2020

АНОТАЦІЯ

Будник Д. І. Міждержавні міграційні зв'язки України: проблеми та тенденції розвитку. 292 Міжнародні економічні відносини. Освітня програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

У роботі досліджено сутність та класифікація міждержавних міграційних процесів. Проведено оцінку процесів міграції у світовій економіці та проаналізовано процеси міграції України. Розраховано модель впливу міжнародної міграції на ВВП України. Визначено напрями впливу міграційних процесів на економіку країн.

Основним науковим результатом є запропоновані детермінанти глобально орієнтованої міграційної політики держави, які базуються на домінантах політики розвинених країн світу.

Ключові слова: міграція, міжнародна міграція, внутрішня міграція, грошові перекази, людський потенціал.

86 с., 9 табл., 27 рис., бібліограф.: 99 джерел.

Budnyk D.I. Interstate migration relations of Ukraine: problems and development trends. 292 International Economic Relations. Educational program «International Economic Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The approaches to the interstate migration essence and classification processes were investigated. The assessment of migration processes in the world economy was carried out and the Ukrainian migration were analyzed. The model of the influence of international migration on the GDP of Ukraine was calculated. The directions of migration processes influence on the countries' economy were determined.

The main scientific result is the proposed determinations of globally oriented state migration policy, which are based on the dominants of developed countries.

Key words: migration, international migration, internal migration, money transfers, human potential.

86 p., 9 tabl., 27 fig., bibliography: 99 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ.....	7
1.1 Економічна сутність міжнародної міграції в сучасних умовах	7
1.2 Теоретичні концепції міжнародних міграційних процесів	13
1.3 Класифікація міжнародних міграційних процесів	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	34
2.1 Оцінка процесів міграції у світовій економіці.....	34
2.2 Україна у міжнародних міграційних процесах.....	43
2.3 Аналіз процесів внутрішньої міграції в Україні.....	55
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖДЕРЖАВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ.....	63
3.1 Моделювання впливу макроекономічних показників на тенденції міграційних процесів України.....	63
3.2 Регулювання міжнародних міграційних процесів.....	71
3.3 Проблеми та перспективи розвитку міграційних зв'язків України.....	78
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ВСТУП

Актуальність теми. Міграція – це багатогранне соціально-економічне явище, яке, з одного боку, чутливо реагує на будь-які суспільні зрушення, а з іншого – слугує причиною цих зрушень. Сучасні міжнародні міграційні потоки безпрецедентні за масштабами, адже практично не залишилося держав, не залучених до цього процесу.

Україна є частиною глобального економічного простору та глибоко інтегрована в усіх сферах економічного, соціального та політичного життя. Участь України у міжнародних міграційних процесах активізується з кожним роком: збільшується як туристичний потік, так і міграційний: виїзд за кордон на роботу, навчання та зміну постійного місця перебування.

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів міжнародної трудової міграції зробили такі вчені як Малиновська О., Лук'яненко Д., Столярчук Я., Ткаченко Л., Міланов Т., Шиманська М. та ін. Серед зарубіжних вчених, присвятили свої праці актуальним питанням міжнародної міграції такі науковці як Дж. Борхас, В. Босетті, К. Каслз, Дж. Тейлор, С. Брю, К. МакКоннел та ін.

Актуальність проблеми, її теоретичне та практичне значення обумовили необхідність здійснення даного дослідження, визначили тему магістерської роботи, її наукову і практичну цінність.

Мета дослідження полягає в аналізі теоретико-методологічних засад змісту, структури, принципів міждержавних міграційних зв'язків України, вивченні актуальних проблем, пов'язаних з міграцією та її впливом на економіку країни.

В рамках реалізації цієї мети в дослідженні поставлені такі **завдання**:

- вивчити економічну сутність та теоретичні концепції міжнародної міграції;
- визначити класифікацію міжнародних міграційних процесів;
- оцінити процеси міграції у світовій економіці;

- проаналізувати сучасний стан зовнішньої та внутрішньої міграції в Україні;
- провести моделювання впливу макроекономічних показників на тенденції міграційних процесів України;
- визначити напрями впливу міграційних процесів на економіку країн;
- вивчити проблеми та перспективи розвитку міграційних зв'язків України

Об'єктом дослідження є міждержавні міграційні зв'язки України.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні аспекти міжнародної міграції.

Теоретико-методологічною базою кваліфікаційної магістерської роботи є наукові розробки українських та зарубіжних вчених із проблем міждержавних міграційних зв'язків країни.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчо-нормативні акти України, статистична інформація Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної служби зайнятості, міжнародних організацій: Міжнародна організація з міграції, Світовий Банк, Юнеско та інші.

У роботі використані такі **методи** дослідження, як: історичний, аналізу і синтезу, діалектичний, наукової абстракції (для дослідження та уточнення наукової категорії міграції, її сутності та класифікації), логічний, емпіричний, статистичний (для проведення аналізу міграційних процесів у світі та Україні), а також метод наукової абстракції, методи індукції та дедукції, методи кореляційно-регресійного аналізу (для здійснення моделювання впливу макроекономічних показників на тенденції міграційних процесів України), метод моделювання та прогнозування (для розробки прогнозу ВВП України на період 2020-2022 рр.) та інші.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні теоретичних положень, аналітичних висновків та рекомендацій щодо міждержавних міграційних зв'язків України, які можуть слугувати методологічною базою для визначення орієнтирів вітчизняної політики

міграції, розробці конкретних напрямків удосконалення її інституційного забезпечення в контексті євроінтеграції.

Наукові результати дослідження:

1. Окреслено сучасні тренди глобальних міграційних потоків, особливістю яких є подальший розподіл країн на експортерів та імпортерів робочої сили; формування нових напрямів міграційних потоків біженців; формування нових центрів тяжіння міграційних потоків; збільшення залучення у глобальні міграційні потоки всіх країн світу тощо;

2. Проведено економіко-математичне моделювання впливу обсягів міжнародних мігрантів та обсягів приватних грошових переказів в Україну на ВВП країни, яке дало змогу визначити, що обсяги приватних грошових переказів в Україну мають прямий вплив на обсяги ВВП України та на засадах проведеного кореляційно-регресійного аналізу було розроблено прогноз ВВП України на період 2020-2022 рр.;

3. Визначено детермінанти глобально орієнтованої міграційної політики держави, які базуються на домінантах політики розвинених країн світу, втілення яких вимагає єдиного скоординованого підходу до проведення міграційної політики, що викликає необхідність створення спеціальних органів і розробки інструментарію регулювання.

Апробація результатів наукового дослідження. За результатами дослідження опубліковано тези доповіді «Участь України у міжнародних міграційних процесах» та взято участь у XX Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стає економічне зростання» (2020 р.).

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 99 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ

1.1 Економічна сутність міжнародної міграції в сучасних умовах

Міграція – це багатогранне соціально-економічне явище, яке, з одного боку, чутливо реагує на будь-які суспільні зрушення, а з іншого – слугує причиною цих зрушень. Сучасні міжнародні міграційні потоки безпрецедентні за масштабами, адже практично не залишилося держав, не залучених до цього процесу [1]. У той же час, в новому тисячолітті особливості процесів міжнародної міграції значно змінилися у порівнянні з тими, що були навіть 50 років тому. В сучасних умовах міжнародна міграція набула широких масштабів, охопила практично всі країни світу, а міграційні потоки якісно змінилися. Протиріччя і проблеми, які породжуються міграцією як в країнах походження мігрантів, так і в країнах їх перебування, а також в світовому співтоваристві, є досить значними та викликають необхідність регулювання, для якого має бути наукове підґрунтя.

У ХХІ ст. сформувалася глобальна система міграційних потоків, яка охоплює майже всі країни. Глобалізаційні процеси у поєднанні з бурхливими змінами в глобальних політичних і економічних системах сприяли інтенсифікації світових міграційних потоків, зумовили формування принципово нової міграційної ситуації в світі з такими найважливішими ознаками [2]:

- безпрецедентне розширення масштабів і географії міжнародної міграції;
- трансформація структури міжнародних міграційних потоків;
- вирішальне значення трудової міграції;
- неухильне зростання і структурна «непереборність» нелегальної трудової міграції;
- зростання масштабів і розширення географії вимушених міграцій;

- збільшення значущості міжнародної міграції населення в соціально-економічному розвитку сучасної світової економічної системи;
- подвійний характер сучасної міграційної політики низки розвинутих країн.

Історично термін “міграція” походить від латинського слова *migratio* та означає переміщення осіб [3]. Так як у дослідженні міграційних потоків центральними є поняття міграції населення, а також трудової міграції, то в подальшому зосередимося на їх визначенні. У юридичній енциклопедії міграція населення окреслюється як переміщення людей через територіальні кордони задля постійного або тимчасового проживання [4]. На противагу, трудова міграція має на меті пошук роботи, а не наміри змінити місце проживання.

Залежно від факту перетину кордону між територіями, розглядають зовнішню, або ж міжнародну, та внутрішню міграцію. Міжнародну трудову міграцію можна розглядати крізь призму міжнародних економічних відносин. У ширшому розумінні, вона означає перерозподіл трудових ресурсів між країнами та ілюструє їх розподіл на різних рівнях світового господарства. Зазначимо, що у сучасній економічній літературі ототожнюються поняття міжнародної трудової міграції та міжнародної міграції робочої сили (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Основні визначення міграції в сучасній економічній літературі

Джерело	Визначення
1	2
International Organization for Migration [5]	Рух людини чи групи осіб всередині країни або за її межами. Це рух населення, що включає будь-який рух людей, незалежно від відстані, складу та мотивів; включає міграцію біженців, переміщених осіб, економічних мігрантів, а також людей, що мігрують з іншими мотивами, включаючи возз'єднання сім'ї.
Лук'яненко Д.Г. [6, с. 367]	Міжнародна трудова міграція – обумовлене економічними причинами міжкрайнове переміщення працездатного населення в пошуках кращих умов життя, працевлаштування та самореалізації.
Дмитрієв А. В. [7, с. 20]	Переміщення людей в межах однієї країни (внутрішня) або від однієї до іншої (зовнішня), який завершується зміною постійного місця проживання

Продовження таблиці 1.1

1	2
Євдокімов А. І. [8, с. 477].	Міжнародна міграція робочої сили – переселення працездатного населення з одних держав до інших з метою пошуку роботи терміном більш ніж на рік
Малиновська О. А. [9, с. 9]	Територіальні переміщення людей, які пов'язані з перетином певних кордонів: адміністративних чи державних.
Римаренко Ю. [10, с.153]	Переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час.
UN Statistics Division [11]	Довгострокова (короткострокова) міграція осіб – переїзд до країни (не постійного проживання), на термін не менше року (відповідно – не менше 3 місяців і не більше року), окрім випадків відпочинку, відпустки, відвідування друзів і родичів, з комерційних поїздок, лікування, паломництва.

Джерело: складено автором на основі [5-11]

Результати аналізу щодо визначення міграції наведено у таблиці 1.1. Таким чином, можна стверджувати, що у сучасній економічній літературі це - переселення, переміщення та переїзд людей. Більшість науковців, окремо наголошують на такій важливій характеристиці як перетин адміністративних кордонів. Також нерідко зазначається і зміна місця проживання як основна відмінна риса, яка відрізняє будь-які переміщення людей від саме міграції. Із даними твердженнями ми погоджуємося, проте неможливо заперечити, що вони не складають вичерпний перелік характеристик, необхідних для розуміння міграції. Так, у наведених визначеннях не беруться до уваги такі характеристики міграції як соціальний та економічний статус особи, віддаленість між регіонами міграції, а також соціально-економічні умови проживання у регіонах, відносно яких відбувається міграція. Враховуючи вказане вище, можна скласти наступне визначення міграції: *це просторовий рух населення, що призводить до подальшої зміни місця перебування назавжди або тимчасово у результаті добровільного чи примусового перетину адміністративного кордону, який супроводжується зміною їх соціально-економічного стану.* За умов добровільної міграції, інтенсивність даного руху обернено пропорційна відстані між територіями та умовам життя між ними.

Для аналізу міграційних процесів, звернемося до чинників і змін, що відбувалися у світовій економіці, під впливом яких формувалися міжнародні міграції тенденції. В.Л. Іноземцев відмічає, що міграції населення відбувалися упродовж усієї історії людства, і виділяє два типи міграційних процесів [12]:

- 1) міграція населення як наслідок розвинутих соціальних систем,
- 2) міграція населення як наслідок еволюції кочових племен і народностей, соціальні системи яких не були досить розвинуті.

Значення першого типу міграцій зберігало свої позиції упродовж століть, тоді як роль другого зменшувалася із розвитком цивілізації і вдосконаленням соціальних систем. У своїх дослідженнях В.Л. Іноземцев відзначає колосальну роль Європейських країн у розвитку міграційних процесів світу, а також відмічає першочергове значення матеріальних потреб людства у міграціях [13, с. 29].

В даний час міжнародною міграцією охоплено, по суті, всі країни світу, які в тій чи іншій мірі виявляються залученими до світових міграційних потоків. Навіть такі закриті держави як Північна Корея, Куба, Китай все більш активно залучаються до світових міграційних процесів, при тому, що еміграція з них контролюється значно жорсткіше, ніж імміграція, на противагу багатьом іншим країнам. Так, в Китаї, наприклад, нелегальний виїзд з країни загрожує для китайців дуже серйозними покараннями, аж до смертної кари [14].

Епоха масових переміщень в межах всього світу не залишила осторожності жодну країну, міжнародні мігранти з'явилися всюди. В останні десятиліття в міграційному процесі стали простежуватися певні зміни:

- зміна тимчасової тривалості міжнародної міграції (характеризується поперше, появою категорії туристів, по-друге, вияв переваги в бік тимчасової роботи за кордоном на противагу еміграції);
- зміна вимог до мігрантів (епоха, коли країни потребували низькокваліфікованої праці поступово проходить, тепер держави зацікавлені в висококваліфікованих фахівцях);

– фемінізація міграційних потоків (за даними ООН 48,6% мігрантів – жінки) [15].

На сьогоднішній день на міграцію впливають економічні, політичні, соціальні, демографічні, історичні, екологічні та інші чинники. Суттєвий вплив на інтенсифікацію процесу міграції складає глобалізація світогосподарських зв'язків; з її розвитком бар'єри в'їзду до країн знижуються, уможлиблюючи майже безперешкодний рух людей, що прагнуть знайти кращу роботу, жити у країні з вищим рівнем життя, або уникнути проблем, що спіткають їх у власній країні. З розвитком глобалізації посилюється її вплив на економічне життя суспільства. Сьогодні глобалізація все більше проявляється як на міжнародному, так і на національному рівнях, охоплюючи різні сфери і процеси. Сприяючи відкритості національних економік, глобалізація водночас збільшує мобільність робочої сили і є одним з проявів зростаючої міграції; будучи тісно пов'язаними між собою складною системою взаємовідношень, процеси міграції і глобалізації взаємно впливають один на одного. Підвищення мобільності робочої сили в умовах глобалізації є об'єктивною тенденцією, котра суттєво змінила свої форми, прояви і напрямки за останні 100 – 150 років. Хоча у сучасних міграціях приймають участь більшість країн світу, одним з основних центрів залишаються Сполучені Штати Америки.

Міграційний рух, зокрема інтелектуальна міграція, є складовими частинами сучасної глобалізації. Вивчаючи ці питання, українські дослідники пропонують основні постулати мирового міграційного руху: по-перше, міграція стає більш інтенсивною; по-друге, потоки людей мігрантів достатньо великі, але менш мобільні, на відміну від потоків капіталів, товарів, технологій, які не так залежать від державних та бюрократичних перешкод. Значну роль відіграє і кон'юнктура ринку праці. Зокрема, незважаючи на відносно невелику частину спрямованого переміщення науково-технічних кадрів, інтелектуальна міграція має значну роль для світового розвитку при адекватному використанні її можливостей, тому держави повинні формувати міграційну політику органічного поєднання інтересів громадян [16].

Розвиток швидкого і порівняно дешевого транспорту, засобів зв'язку, міжнародна економічна інтеграція, розвиток і набуття значення соціальних мереж, спрощують процес пересування між країнами. Міжнародна міграція трудових ресурсів, з одного боку, допомагає країнам, що розвиваються, та країнам з високим рівнем фертильності і швидким приростом робочої сили збалансувати свої ринки праці. А приймаючим країнам – поповнити нестачу трудових ресурсів. З іншого боку – позбавляє країни походження кращих працівників, викликає занепокоєння місцевого населення приймаючих країн і змушує їх уряди посилювати міграційну політику [17].

Бурхливий розвиток технологій в останні десятиріччя XX століття змінив склад працівників, в залученні яких були зацікавлені приймаючі країни. Індустріальні країни збільшили приплив кваліфікованих працівників у галузі високих технологій, машинобудування, проектування, інформаційних технологій, біотехнологій, освіти, охорони здоров'я, оскільки потреби їхніх ринків праці не могли бути задоволені на національному рівні.

Одним з основних мотивів еміграції для висококваліфікованих спеціалістів з менш розвинутих країн стала різниця в рівні оплати праці. Наприклад, в Північній Америці такі спеціалісти могли отримувати заробітну в 100 – 120 разів вищу, ніж в Індії. Однак, при крупних потоках мігрантів важко виявити рівень їх освіти і що вони можуть привнести до країн-реципієнтів, тому питання висококваліфікованих кадрів повинні розглядатися як елемент цілісного міграційного процесу [18, 19].

На початку XXI ст. збільшенню кількості трудових мігрантів у світі також сприяють інтеграційні процеси, різниця в рівні життя між країнами і можливості працевлаштування за кордоном, розвиток інформаційних технологій і доступ до інформації, посилення зв'язків між країнами, збільшення кількості випускників вищих навчальних закладів (в країнах з низьким рівнем заробітної плати їх кількість збільшувалась на 5,5% щорічно, в той час як у розвинутих країнах усього лише на 1%) [20].

Аналіз сучасних досліджень і публікацій демонструє, що суттєвому впливу на рівень імпорту робочої сили в країни Північної Америки, Європи і Океанії сприяли такі довготермінові тенденції як збільшення тривалості життя і витрат на соціальне забезпечення, зниження народжуваності, хронічний дефіцит робочої сили, економія часу і витрат на підготовку спеціалістів, що були потрібні на ринку праці, поява уніфікованих дипломів, освіта студентів за кордоном і можливість залишитися працювати в приймаючій країні. Треба відмітити і динамічне зростання частки контингенту студентів і аспірантів, географічна направленість яких це англо-германо-франкомовні країни, їх руху сприяють відкриті кордони між європейськими країнами, угоди між університетами та ін. Часто після навчання деякі з них залишаються працювати в крупних світових наукових центрах.

В літературі, однією з поширених точок зору є те, що суттєвим «виштовхуючим» фактором для мігрантів є бідність у країнах походження. Звичайно такий факт має місце, особливо що стосується нелегальної міграції. Однак, існують об'єктивні факти, які свідчать про те, що в основному мігрують не найбідніші верстви населення. Справа в тому, що міграція пов'язана з певними витратами на пошук інформації і переїзд у нову країну, пошук жила і іншими витратами у зв'язку з оселенням. Отже, в більшості випадків, міграція супроводжується ризиками, вимагає володіння певними знаннями та іноземними мовами, навичками і залучення у соціальні мережі. Тому деякі автори дотримуються протилежної точки зору, що міграція практично неможлива без певного рівня соціально-економічного розвитку, який проявляється у підвищенні доходів і рівня освіти.

1.2 Теоретичні концепції міжнародних міграційних процесів

Міжнародна трудова міграція є складовою світової системи господарювання, вона є результатом еволюції робочої сили, системи міжнародного поділу праці та інтеграції. Міжнародна трудова міграція

зумовлена чинниками внутрішнього економічного розвитку кожної окремої країни і зовнішніми чинниками; станом міжнародної економіки в цілому та економічними зв'язками між країнами. У певні періоди рушійними силами міжнародної трудової мобільності можуть виступати також політичні, військові, релігійні, національні, культурні, сімейні та інші соціальні чинники.

Різноманітність і складність сучасних міграційних процесів і їх зростаючий вплив на економічний і демографічний розвиток світу обумовлюють необхідність аналізу існуючих теоретичних підходів до досліджень міжнародної міграції. Слід також наголосити на необхідності подальших методологічних досліджень і розробці нових підходів до міжнародної міграції як глобального явища.

Починаючи з XIX сторіччя, процес міжнародної трудової міграції притягував увагу багатьох дослідників. Бурхливий розвиток процесів міграції і різке збільшення міжнародних мігрантів під кінець XIX, на початку і у другій половині XX сторіччя спонукали дослідників шукати відповіді на запитання про те, які чинники сприяють розвитку міжнародної міграції. За останні півтора сторіччя досліджень виникли теорії, завдяки яким можливо проводити аналіз міграції від мікро- до макрорівня і навпаки.

Проведені світовими теоретиками дослідження міжнародної трудової міграції демонструють ключове значення економічних факторів на формування міграційних потоків [21]. Загальним мотивом до економічної міграції слугує нерівномірність розвитку світового господарства, що проявляється відмінності у виробництві та продуктивності. Некономічна ж міграція відбувається внаслідок впливу політичних, релігійних, гуманітарних природних чи воєнних чинників.

Так, О. Старк, П. Арнольд, Дж. Тейлор обґрунтували так звану нову економічну теорію міграції [6]. Згідно з нею, об'єктивною причиною міжнародної міграції є очікування максимізації доходів домогосподарств через грошові перекази трудових мігрантів. У результаті, доводиться теорія

спростовує ризики, пов'язані зі страхуванням, ф'ючерсами та кредитами, у країнах з невисоким рівнем розвитку еміграції ринку праці.

Ф. Хьюго, Е. Тейлор, Д. Массей сформували концепцію міграційних мереж, яка розглядає міжнародні трудові переміщення з погляду розвитку систем міграції [22]. Як наслідок, міграція виступає динамічним та циклічним поняттям, що безупинно модифікується.

А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Стюарт Мілль та інші представники класичної політекономії були першими, хто вивчав міжнародну міграцію. А. Сміт зробив вагомий внесок у розвиток теорії міграції та є родоначальником класичного підходу до міжнародної міграції. Він обґрунтовував безперешкодний міжнародний рух робочої сили з метою надання ринковим силам можливості максимально сприяти економічному зростанню та скороченню бідності [23, с. 88].

Диспропорції в попиті та пропозиції на робочу силу, що виникають між регіонами на макрорівні, викликають різницю у заробітній платні і, тим самим, спонукають міграцію. Якщо цієї різниці не існуватиме, то і міграція між країнами не відбуватиметься.

При вивченні причин, процесів та наслідків міжнародної міграції часто звертаються до неокласичної економічної теорії. Безперечно є відмінності у рівні оплати праці та в умовах працевлаштування в різних країнах. Дослідники припускають, що більш розвинені та багаті країни мають обмежені людські ресурси та, як результат, вищі зарплати, та навпаки – незаможні країни низькі. Мігранти з менш заможних та розвинених країн мотивовані йти на ризик та переїзджати до країн, де можливі кращі умови праці. В такому випадку міграції, пропозиція праці в країнах-експортерах мігрантів зменшиться, а в країнах-імпортерах робочої сили – збільшиться. У такому випадку, рішення мігрантів стане драйвером формування нової економічної парадигми в обох країнах. виправити ситуацію можна через коригування рівня заробітної платні в країнах. Згідно з неокласиками, вона має тенденцію до збільшення в країнах – експортерах робочої сили, та скорочення в країнах – імпортерах.

Ця теорія з часом поглиблювалась. Зокрема, з метою пояснення внутрішньої міграції у менш розвинених країнах (з села до міста), економісти Тодаро та Гаріс (1970 р.) відійшли від неокласичного припущення стосовно повного працевлаштування, та включили можливість працевлаштування в регіоні призначення, хоча, останні характеризуються нестачею робочих місць. Лише перспектива знайти роботу, навіть якщо міграція може викликати безробіття, виступає основоположним мотивом. На відміну від чистої неокласичної теорії, міграцію викликають очікувана, а не фактична різниця в заробітній платі.

Кейнсіанська економічна теорія. Ця теорія критикує постулати неокласичної економічної теорії стосовно міжнародної міграції. Пропозиція праці також залежить не тільки від реальної, але і від номінальної заробітної платні. Ця різниця виникає через різні погляди стосовно ролі грошей в економіці. З точки зору неокласичної теорії, гроші виступають лише засобом обміну. Кейнсіанська теорія відрізняється, так як гроші тут виступають не лише засобом обміну, але і засобом заощадження. Через цю функцію грошей, потенційних мігрантів також приваблюють регіони, з високою номінальною заробітною платнею. Разом з тим, готовність до повторної міграції або ж можливості грошових переказів збільшують важливість номінальної зарплатні, на відміну від реальної. Як результат, можливо і не існуватиме міжнародного балансу, про який йдеться в неокласичній економічній теорії. Тим не менше, в цій теорії міжнародна міграція усуває відмінності як у рівні безробіття, так і в рівні реальної зарплатні [24, с. 46].

Структурно-історичний підхід. Ця теорія бере свій початок з марксистської політичної економії, зокрема, з теорії світових систем. Фактично, вона виникла як антитеза неокласичній теорії. Згідно з нею, світ розділяється на більш розвинені та менш розвинені країни, які мають різний доступ до ресурсів, і через капіталізм, менш розвинені країни, долучаючись до міграційних процесів, лише збільшують цю нерівність. Замість модернізації та поступового економічного прогресу, бідні країни навпаки – стають заручниками глобальної

геополітичної структури. Активно ця теорія розвивалась в 1970-1980 роках і міжнародна міграція розглядалась, як результат асиметричного зростання внаслідок розповсюдження капіталістичних виробничих відносин, і як фактор, що поглиблював нерівність [24, с. 43].

Міграція розглядається, як динамічний процес, який керується і залежить від державного регулювання та рівня індустріального розвитку, тому існує зв'язок між державною міграційною політикою та структурними змінами. Завдяки міграції, населення в менш розвинених країнах розглядається як дешева робоча сила, яку можна експлуатувати для задоволення власних потреб багатих країн, обмежуючи їх розвиток, та не даючи змогу використати переваги капіталізму.

Теорія стала каталізатором появи концепції залежного розвитку яка вбачає міжнародні міграційні процеси не в ролі ресурсу економічного чи соціального розвитку, а як показник відсталості та залежності. У відповідності до цієї концепції, міграція спричиняє руйнування традиційних зв'язків в сільській місцевості та змушує людей насильно переміщатись з їх традиційного господарства.

Нова економічна теорія трудової міграції (New economics of labor migration). Деякі теоретики (Стакр 1991 р., Тейлор 1997 р.) коригують мікроекономічні теорії, відзначаючи наявність взаємозв'язку ринку робочої сили з потребами домогосподарств, а також на важливості зниження ризиків разом з збільшенням доходів.

Автори цієї теорії беруть за основу міркування, що мігранти не можуть одноосібно приймати рішення щодо зміни місця перебування. Найчастіше воно приймається колективно. Спільне рішення щодо переїзду члена домогосподарства працювати за кордон найчастіше передують довготривалі роздуми. В деяких випадках, мотивація в більшій мірі полягає у потребі збільшити спільний дохід. Частково, ця мотивація є схожою на спільну боротьбу за виживання. Керуючись мотивами отримати додатковий дохід, таке рішення, може базуватися, наприклад, на бажанні диверсифікувати джерело

доходу сім'ї, тобто, страхування від зникнення або зменшення інших джерел доходу [25, с. 80].

Теорія притягування-відштовхування (Push-Pull theory). Дж. Доріго і В. Тоблер [26] пояснюють «push» фактори як такі життєві ситуації, що дають людям причини бути невдоволеними їхнім теперішнім місцем проживання; «pull» фактори це характеристики і показники інших регіонів, що роблять їх привабливими для мігрантів. В залежності від історичного періоду, обставин і перспектив, на рішення мігрувати впливають економічні, політичні, культурні, демографічні фактори і фактори навколишнього середовища. Прикладами «push» факторів у країнах походження мігрантів є безробіття, бідність, важкі умови праці, політичні переслідування, низький рівень охорони здоров'я, дефіцит продуктів харчування, війни, дискримінація, забруднення навколишнього середовища, опустелювання (англ. desertification), стихійні лиха, тощо. Прикладами «pull» факторів у приймаючих країнах є кращі умови життя, більше можливостей знайти роботу, привабливий клімат, релігійна і політична свобода, медичне страхування, рівень освіти, розвиток промисловості, тощо.

Таким чином, згідно теорії, люди мігрують, тому що прагнуть покращити свій добробут у довгостроковій перспективі. Однак, критика цієї теорії наголошує, що теорія «push – pull» (притягання – виштовхування) не здатна пояснити чому тільки деякі люди мігрують, не пояснюючи хто вони і чому вирішили мігрувати, коли і куди вони мігрують, яку працю шукають [27]. Дослідники стверджують, що постулати теорії «push-pull» є дуже загальними і отже не допомагають розумінню в реальності складної природи міграції, оскільки той факт, що люди прагнуть жити в кращих умовах, ніж вони знаходяться на момент «тепер» є і так зрозумілим [28, с. 4]. Також її аналітична цінність обмежена, тому що, по-перше, це статична модель, по-друге вона змішує детермінанти міграції на макро- рівні з індивідуальними мотивами міграції, по-третє, модель бере до уваги певні фактори без зв'язку їх з іншими факторами, що впливають на життя людей.

Згідно теорії, такий фактор як висока концентрація населення в певному регіоні може бути «виштовхуючим» чинником, але, оскільки спочатку найпростіші моделі аналізували міграцію між сільською і міською місцевістю, їх можна застосовувати не до всіх умов. Так, наприклад, кількість населення великих місць неухильно зростає як за рахунок природного приросту так і за рахунок міграції.

Як і неокласична теорія міграції, теорія «push – pull» піддається критиці, тому що розглядає індивідів як атомістичних акторів, які володіють повною інформацією і безперешкодно здійснюють підрахунок своїх витрат і доходів [29, с. 20].

С. Кеслз і М. Дж. Мілер зауважують, що історично – структурний підхід піддається критиці за свою однобокість у поглядах на міжнародну міграцію і за надання дуже великої ролі переміщенням капіталу, тому, також як і неокласичний підхід, історично-структурний не може бути використаний самостійно для аналізу такого складного процесу як міграція [30, с. 25-26].

Згідно де Хаз, якщо прослідкувати логіку функціоналістів, то виходить, що відсутність рівноваги в економіці провокує виникнення міграції, яка, в свою чергу, з часом зменшує нерівновагу. Отже, потреба в міграції буде зменшуватися із покращенням ситуації в економічному розвитку країни і міграція буде знижуватись, доки дисбаланси в економіці не зрівняються з витратами на міграцію, тоді міграція зникає [28, с. 13-14]. З цього приводу варто відзначити, що комплекс спонукальних мотивів для прийняття рішення про міжнародну міграцію не є вичерпаним, тому висновок представників даного напрямку представляється таким, що трактує дійсність дещо однобоко.

Логіка міркувань структуралістів будується на тому, що міграція також виникає внаслідок структурних дисбалансів і відсутності рівноваги в економіці. Міграція розглядається з досить негативної точки зору – вона лише посилює нестабільність в економіці та інтерпретується як «втеча від страждань» [29, с. 26]. Критика фокусується на тому, що лише призводить до збільшення міграційних потоків і так може тривати нескінченно [28, с. 14].

І. Валерштейн, один з засновників теорії світових систем, розташував країни за принципом капіталістичного розвитку: цілком капіталістичні країни, полу-периферійні, периферійні та ізольовані країни, що знаходяться ззовні капіталістичного світу. Міграція виникає як наслідок різниці в розвитку капіталістичних і периферійних країн [31].

Окрім причин, що сприяють міграційним процесам, також досліджуються тривалість міграційних процесів у просторі та часі. У теорії світових систем міжнародна міграція розглядається як природний, неминучий процес, що відбувається внаслідок дисбалансів і диспропорцій в ринковій економіці, і пов'язується з динамікою і структурою світових ринків.

Також міграція розглядається і як наслідок виникнення і розвитку капіталістичних ринків у країнах, що розвиваються. Згідно теорії, різниця у заробітній платі і можливості працевлаштування не є основним фактором переміщення населення між країнами [32, с. 446].

Теорія світових систем базується на припущеннях про те, що, по-перше, каталізатором масового переміщення населення є глобалізаційні процеси у світовій економіці; по-друге, ймовірніше міжнародна міграція виникає між минулими колоніями та їх власниками внаслідок сформованих соціальних і економічних зв'язків; по-третє, міжнародні потоки трудових ресурсів пов'язані з потоками капіталу і товарів, оскільки іноземні інвестиції створюють додаткові стимули для переміщення населення між країнами, тому уряди країн можуть впливати на імміграційні потоки за допомогою регулювання інвестиційної діяльності і потоків товарів і капіталу [32, с. 447- 448].

У процесі появи і розвитку міграційних потоків фактори, що призвели до міграції, перестають впливати на цей процес. Теорія міграційних мереж, за аналогією з теорією світових систем, не вбачає різницю у заробітній платні і можливості працевлаштування основним фактором переміщення населення між країнами. На погляд прихильників теорії, міграційні мережі, які виникають між мігрантами і не-мігрантами, створюють умови для переміщення населення між країнами, і виступають формою соціального капіталу. Дж. Аранго, Дж. Хьюго,

А. Куочі, Д. Массей, А. Пелегріно, Е. Тейлор та інші автори наголошують, що наявність усталених міжособистісних зв'язків створюють додаткові стимули для не-мігрантів переміщуватись у приймаючі країни. Це пов'язано з тим, що перші мігранти у певний регіон несуть великі витрати у зв'язку з міграцією, але поступово, з нарощуванням міграційних мереж, витрати на переміщення потенційних мігрантів знижуються, а міграція стає надійним джерелом доходу членів сімей, що залишилися удома. До того ж, за рахунок міграції ті, хто належать до міграційних мереж, мають можливість диверсифікувати свої ризики [32, с. 451–454].

Теорія міграційних мереж є динамічною і розглядає міграцію як процес, в якому відбуваються зміни у зв'язку зі зміною кількості мігрантів – поява кожного нового мігранта впливає на рішення потенційних мігрантів, збільшуючи вірогідність їх переміщення. У таких умовах, урядам країн дуже важко контролювати і впливати на міжнародну міграцію, оскільки формування міграційних мереж відбувається стихійно і під впливом об'єктивних факторів. Теорія базується на припущеннях про те, що міжнародна міграція розповсюджується на території країн походження до тих пір, доки не досягне рівня, коли потенційно мігрувати може кожен бажаючий. Збільшення міграції також відбувається за рахунок того, що утворення соціальних мереж певною мірою зменшує тиск бар'єрів на шляху мігрантів [28, с. 19-20].

Дж. Бітс і Ф. Вілкенс [33, с. 2-4] зауважують, що згідно теорій міграції мезо-рівня, до котрих належить теорія міграційних мереж, кількість іммігрантів буде зростати, якщо у них є тісні зв'язки з членами суспільства, які проживають на території приймаючої країни.

Нова економічна теорія міграції виникла у протиставу неокласичній теорії міграції. Щодо одного з основних постулатів неокласичної теорії міграції – рішення мігрувати приймається індивідами самостійно, можна визначити, що нова економічна теорія міграції базується на протилежному постулаті: рішення про зміну місця проживання і праці приймається домогосподарствами або сім'ями. Згідно цієї теорії, міграція не зникне, навіть якщо різниця в доходах

між країнами походження і приймаючими країнами дорівнюватиме нулю [32, с. 436–439].

Нова економічна теорія міграції виникла, з одного боку, на підставі критики неокласичної теорії міграції, а з іншого, як доповнення останньої. Заперечення неокласичних моделей базується на постулаті про їх нездатність описати складні процеси, що відбуваються у реальному житті. Окрім того, набираючи популярності у 90-х роках ХХ століття, нова економічна теорія міграції виступила ще й протипагою історично – структурному підходу у тому сенсі, що було розширено уяву про індивідуальну поведінку мігрантів у соціальному контексті, а також підвищена роль домогосподарств як одиниць, які приймають рішення про міграцію одного чи декількох членів угруповання [28, с. 34-36].

Отже, якщо розглядати основні тенденції економічної науки у сфері теорії міграції, звертає на себе увагу очевидна еволюція світогляду вчених – економістів, які поступово переходили від розглядання виключно кількісних факторів до аналізу якісних мотивів, що забезпечують міграційні потоки, що є свідченням про поглиблення розуміння причин цього економіко-демографічного феномену. Вірогідно, саме на стику традиційних і новаторських підходів, пов'язаних із залученням нового матеріалу суміжних наукових дисциплін, можливі нові відкриття у сфері, що досліджується.

1.3 Класифікація міжнародних міграційних процесів

Найчастіше міжнародну трудову міграцію поділяють на легальну та нелегальну. Ця ознака є однією з найважливіших із точки зору продукування зовнішніх ефектів міжнародної трудової міграції в країні-донорі та країні-реципієнті робочої сили. Адже легальна і нелегальна міжнародна трудова міграція часто зумовлює протилежні за напрямом впливу ефекти на економіки країни вибуття та країни прибуття [34, с. 34].

Дослідний О. П'ятковська пропонує розглядати міжнародну трудову міграцію за правовим статусом та розподіляє на 3 типи: нерегульовану, напіврегульовану та врегульовану [35, с. 30–34].

Інший дослідник Дж. Тапінос для більш детального вивчення питання правового статусу міжнародних трудових мігрантів розширює класифікацію до шести категорій, враховуючи такі чинники: перетин кордону, перебування на території іноземної держави, працевлаштування [36, с. 16–20].

Виходячи з таких факторів, як наявність порушення мігрантом правил та умов перетину кордону, порядку перебування, законності працевлаштування та інших, дослідниками виокремлюється більше видів нелегальної міжнародної трудової міграції. З практичного досвіду мігрантів, які порушують зазначені вище вимоги різними способами, можливо здійснити поглиблений поділ нелегальної міжнародної трудової міграції (рис. 1.1).

Як проілюстровано на рис. 1.1 необхідно розрізняти (легальний-нелегальний в'їзд в країну) і легальне/нелегальне працевлаштування. Так, наприклад, якщо громадянин якоїсь країни отримав шенгенську візу «С», яка дає право на перебування в шенгенській зоні до трьох місяців, не має право на працевлаштування, якщо віза була видана з приватних чи сімейних причин або з метою туризму. Проведення такої діяльності може призвести до накладення санкцій. Шенгенська віза «С» є короткостроковою візою, яка дійсна протягом періоду, зазначеного під час подання заяви на оформлення візи.

Для отримання дозволу на роботу необхідно виконати низку спеціальних формальностей ще в процесі оформлення візи [37]. Тому якщо мігрант легально в'їхав в країну по туристичній візі і влаштувався на роботу, то перебування в країні є легальним, але працевлаштування нелегальним. Однак законодавство ЄС дозволяє студентам з третіх країн працювати щонайменше 10 годин на тиждень, що дає їм змогу частково забезпечити кошти для отримання освіти. Також запроваджено спрощений порядок імміграції вчених за запрошеннями визнаних наукових інституцій на строк понад три місяці.

Рисунок 1.1 – Схема незаконної міжнародної міграції робочої сили
Джерело: складено автором на основі [36]

У такому разі науковець, який отримує право на перебування, автоматично набуває і право на роботу, тобто не потребує окремого дозволу для працевлаштування. Однак у всіх інших випадках віза, отримана без дозволу на роботу не дає право легально працевлаштуватися мігранту, який прибув з третіх країн. Якщо він здійснюватиме трудову діяльність, то вона буде нелегальною.

Потрібно відзначити, що протидія нелегальній міграції є на сьогодні пріоритетом міграційної політики практично всіх країн світу, для яких дана проблема є актуальною [38].

З позиції зовнішніх ефектів важливою ознакою поділу міжнародної трудової міграції на види є тривалість перебування мігранта в іншій країні. За цією ознакою виокремлюють тимчасову та постійну трудову міграцію. Ці два види міграції зумовлюють до деякої міри різний набір зовнішніх ефектів у економіках країн–донорів і країн–реципієнтів. Щодо більш деталізованого поділу міжнародної трудової міграції за тривалістю перебування думки науковців різняться. Зокрема, Е. Авдєєв виокремлює короткотермінову (не більше місяця), середньотермінову (понад місяць, але менше року) і довготермінову (понад рік) міжнародну трудову міграцію [39]. Існують і інші підходи. Але з практичної точки зору потрібно погодитися з О. П'ятковською щодо того, що найбільш доцільно дотримуватися класифікації Міжнародної організації міграції, яку вважають офіційно ухваленою на міжнародному рівні [35, с. 31]. Класифікацію тимчасової міжнародної трудової міграції згідно з МОМ подано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Класифікація тимчасової трудової міграції згідно з МОМ

Вид тимчасової міжнародної міграції	Визначення
Довготривала	Міграція до іншої країни на термін понад рік
Короткотривала	Міграція на термін від трьох місяців до одного року
Сезонна	Міграція на період виконання сезонних робіт (переважно в сільському господарстві)
Покрокова (step migration)	Переміщення мігранта спочатку до однієї країни, потім до іншої і т. д., але не повертаючись до країни вибуття, доки не знайде роботу
Циклічна	Потік мігрантів між країнами, що охоплює довготривалу та короткотривалу міграцію, який пов'язаний із задоволенням потреб цих країн у робочій силі

Джерело: складено автором на основі [40, с. 495–499]

Окрім поданих у табл. 1.2 видів тимчасової міжнародної трудової міграції деякі фахівці виокремлюють так звану маятникову міграцію (pendulum/pendular

migration). Дехто з науковців розглядає її як вид циклічної міграції [41]. На нашу думку, це виправдано принаймні з точки зору зовнішніх ефектів, зумовлених цим видом міграції. Адже і для маятникової, і для циклічної міграції характерне є повернення мігранта до країни вибуття, а це один із ключових чинників процесу міжнародної трудової міграції, який визначає набір зовнішніх ефектів від неї в економіці країни-донора та країни-реципієнта.

Ротаційна міграція передбачає, що спочатку на роботу за кордон виїжджає один член сім'ї, потім він повертається додому, натомість мігрує інший [35, с. 32]. Як в разі маятникової міграції, з позиції впливу на економіку країни-донора та країни-реципієнта, вона тотожна циклічній міграції.

Відносно способу реалізації, виділяють такі типи міграцій:

- стихійна (вільна міграція особи чи групи осіб в обране місце);
- організована (санкціонована певною установою міграція колективу осіб);
- ланцюгова (переселення, організоване родичами чи знайомими, що вже сформували певну сітку контактів на новому місці).

За кількістю осіб виділяють одиничну (індивідуальну), сімейну (називають також демографічною за сферою впливу) та групову (група людей, об'єднаних за певною, зазвичай територіальною, ознакою).

Критерій відстані характеризує територіальне охоплення міграційних потоків і поділяється на внутрішню (всередині країни) та зовнішню (міжнародну - в межах певного регіону континенту, цілого континенту чи кількох континентів).

За спрямованістю виділяють такі види міжнародної міграції:

- еміграція - виїзд громадян однієї країни в іншу для довготривалого чи постійного проживання;
- імміграція - в'їзд громадян однієї країни в іншу для довготривалого чи постійного проживання;
- рееміграція - зворотна еміграція, повернення емігрантів в країну початкового проживання;

- реімміграція - повернення іммігрантів в країну колишнього проживання;

- репатріація - повернення громадян, насильно вивезених з території, на свою історичну батьківщину.

За ознакою добровільності виділяють добровільну (за власним бажанням), вимушену (внаслідок непередбачуваних обставин; включає біженців з тимчасовим чи постійним статусом та шукачів притулку), а також примусову (виселення, вигнання, депортація без права вибору). Найширшим критерієм варто вважати причини міграції, адже він носить суб'єктивний характер.

Насправді зазвичай міграційний процес викликаний цілим рядом причин, а, отже, визначення основної мети достеменно неможливе. Загалом, можна виділити наступні мотиви:

- політична міграція - внаслідок зміни політичного режиму, а також відрядження дипломатів та військових;

- релігійна - зазвичай пов'язані з відправленням релігійного культу;

- етнічна - сюди відносять так звані “етнічні чистки”, а також переселення для поліпшення умов проживання з етнічних мотивів;

- екологічна - переселення з регіонів екологічних катастроф, стихійних лих або значного погіршення екологічних умов.

- сімейна - возз'єднання сім'ї;

- економічна - перетин кордонів з економічними цілями - у пошуках роботи, для продажу товарів та послуг, ведення бізнесу;

- освітня - переважно тимчасове переселення з метою навчання;

- туристична - туристичні поїздки, які переважно не мають регулярного характеру та мети зміни місця проживання;

- екзистенційна - вибрана спроба виразити щось принципове про існування, ставши іноземцем [42]. Термін був запропонований Греггом Медісоном у його книзі "Екзистенціальний аналіз" (2006).

Для глибшого розуміння міграційних процесів, розглянемо детальніше класифікацію міжнародної трудової міграції за такими критеріями, як якісний склад, спеціалізація та мотиви. На рис. 1.2 зображено зведену схему класифікації міжнародної міграції робочої сили.

Рисунок 1.2 – Характеристика базових класифікаційних ознак міжнародної трудової міграції

Джерело: складено автором на основі [8, 43, 44].

Такий критерій як якісний склад характеризує міжнародну міграцію робочої сили за її професійно-кваліфікаційним рівнем. Більшість трудових мігрантів складають некваліфіковані або низькокваліфіковані працівники. Це пов'язано із фактом, що саме така праця вважається неprestижною чи непопулярною в країнах-реципієнтах, що і стає можливістю працевлаштування для іноземців.

Висококваліфіковані працівники мігрують у трьох ситуаціях. По-перше, це незадоволення поточним матеріально-технічним та інформаційним рівнем

забезпечення їх професійного розвитку. У цьому випадку, мігранта цікавить не сама можливість отримати роботу, а покращити умови життя, праці та вищу заробітну плату. Таким чином, змінюється місце роботи, але не спеціальність.

По-друге, іноді працівники транснаціональних корпорацій та мультинаціональних компаній, міжнародних організацій змушені час від часу змінювати географічне місце роботи у зв'язку із внутрішньою специфікою утворень. Таких мігрантів також називають транснаціональною робочою силою [45], яка відзначається особливою міжнародною гіпермобільністю. У рамках інформаційної революції у світовій економіці, особливо в високотехнологічних галузях, зростає попит на висококваліфікованих працівників здатних трансформувати інформацію в знання.

По-третє, у випадках, коли висококваліфікований працівник не здатний повністю реалізувати свій потенціал або ж незадоволений поточним рівнем життя, праці, зарплати, він може мігрувати та працевлаштуватися на низькокваліфіковану роботу. Таке економічне явище відоме в зарубіжній літературі як “brain waste” [46], тобто буквально “розтрачання розуму”, і супроводжується значними економічними втратами як локально для кожної окремої країни, так і у глобальних масштабах.

Мігранти, що представляють креативний клас, складають людей із творчим мисленням та здатністю до нешаблонного вирішення завдань та є особливо цінними для країн-реципієнтів із сильним розвитком креативної галузі економіки.

Крім того, можна поділити міжнародну міграцію з метою працевлаштування за спеціальністю, отриманою раніше, та спеціальністю, яка їй не відповідає.

Окремо слід окреслити класифікацію за мотивами міжнародної трудової міграції. Економічними біженцями вважають людей, які покидають місце свого проживання через незадовільні економічні умови, включаючи масове безробіття, невивплата заробітної плати, високий рівень цін, за умов відсутності інших мотивів (стихійні лиха, війни, катастрофи тощо).

Бізнесмени-інвестори - це мігранти, які вкладають гроші у вже існуючі в країні-реципієнті компанії, або ж створюють нові підприємства на територіях, що не є місцем їх проживання.

Роумінгери (roamers) - люди, які ідентифікують себе ні як іммігранти, ні емігранти; однак, вони живуть і працюють за кордоном, мотивовані поточними можливостями та відповідними потребами без остаточної мети оселитися в певній країні [47; 48]. Ця концепція була розроблена К.М. Паттою у своїй книзі «Роумінг: життя та робота за кордоном у 21 столітті» (2016). Згідно з авторським дослідженням, серед загальної кількості мігрантів у світі мігрантів близько 10% є роумінгерами [49].

Глобальні кочівники - люди, які живуть з високою мобільністю та міжнародним стилем життя. Цей термін був створений на початку 2000-х років. На відміну від традиційних кочівників, глобальні кочівники подорожують поодиночки або у парах, а не з сім'єю та худобою. Вони також подорожують по всьому світу і через різні маршрути, тоді як традиційні кочівники мають фіксовану річну чи сезонну картину руху [50].

Отож, можемо стверджувати, що, хоча зазвичай границі між різними видами міграції розмиті, запровадивши у класифікацію чіткі критерії, певні її види можна легко розподілити. Водночас, це поняття постійно трансформується і еволюціонує, з'являються все нові види міграції, тому дані класифікації слід постійно оновлювати та доповнювати.

До сучасних міграційних процесів залучено практично всі країни та регіони світу, а тому вони відзначаються своєю масштабністю, а також різноманітністю в політичному, релігійному, культурному та економічному аспектах. Таким чином, основним результатом зростання інтенсивності міжнародних міграційних процесів є урізноманітнення етнічного складу індустріально розвинутих територій та країн світу. Цей вплив особливо відчувається через те, що досі більшість держав були досить гомогенними по своїй структурі, тобто однорідними, моноетнічними. Саме таке етнічне

відношення і дозволило їм покласти основу творення національних держав, тоді як культурна різноманітність населення є новим явищем.

Із позиції впливу на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів робочої сили важливим є поділ міжнародної трудової міграції за кількістю учасників. Ця ознака може стосуватися до країн – учасниць міграційних процесів і самих мігрантів. Якщо в міграції бере участь велика кількість мігрантів (масова міграція), тоді вона характеризуватиметься значною величиною стабільної та динамічної компонент і відповідно суттєвим впливом на економіки країн-учасниць. Якщо в міжнародній міграції робочої сили бере участь невелика кількість осіб, то її вплив на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів незначний. Отже, з позиції дослідження зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції найбільше важить масова міграція. Можна очікувати різні зовнішні економічні ефекти у разі індивідуальної та сімейної міжнародної трудової міграції, тому важливо є ідентифікувати стабільну та динамічну компоненти міжнародної трудової міграції і за цією ознакою.

Стосовно впливу міжнародної трудової міграції на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів слід зауважити, що, оскільки міграція малокваліфікованих мігрантів є найбільш масовою, логічно було б очікувати від неї й великих зовнішніх економічних ефектів. Однак наголосимо, це не означає, що в дослідженні ефектів міжнародної трудової міграції можна знехтувати міграцією робочої сили з високим рівнем інтелектуального капіталу. Така міграція впливає на економіку країни-донора та країни-реципієнта інакше (створює принципово інші зовнішні ефекти), ніж міграція низькокваліфікованої робочої сили.

У підсумку зазначимо, що міжнародна трудова міграція має дві компоненти: стабільну та динамічну. Додатково, за різними ознаками, обидві компоненти поділяються на велику кількість типів міжнародної трудової міграції, які по-різному впливають на економіки країн-донорів і країн-реципієнтів. Це свідчить про те, що міжнародна міграція робочої сили зумовлює виникнення широкого спектра зовнішніх ефектів в економіках країн, що беруть

у ній участь. Оскільки одночасно може виникати декілька ефектів, то їх взаємодія може посилювати одні ефекти та послаблювати інші, що додатково ускладнює їх дослідження.

Висновки до розділу 1

Міграція – це багатогранне соціально-економічне явище, яке, з одного боку, чутливо реагує на будь-які суспільні зрушення, а з іншого – слугує причиною цих зрушень. Сучасні міжнародні міграційні потоки безпрецедентні за масштабами, адже практично не залишилося держав, не залучених до цього процесу. У той же час, в новому тисячолітті особливості процесів міжнародної міграції значно змінилися у порівнянні з тими, що були навіть 50 років тому. В сучасних умовах міжнародна міграція набула широких масштабів, охопила практично всі країни світу, а міграційні потоки якісно змінилися. Протиріччя і проблеми, які породжуються міграцією як в країнах походження мігрантів, так і в країнах їх перебування, а також в світовому співтоваристві, є досить значними та викликають необхідність регулювання, для якого має бути наукове підґрунтя.

В результаті аналізу визначення міграції, визначено, що у сучасній економічній літературі це - переселення, переміщення та переїзд людей. Після проведення вивчення варіацій визначення цього терміну та його характеристик, відмінних рис, було надано уточнююче визначення міграції: це просторовий рух населення, що призводить до подальшої зміни місця перебування назавжди або тимчасово у результаті добровільного чи примусового перетину адміністративного кордону, який супроводжується зміною їх соціально-економічного стану.

Виявлено, що на даний час серед науковців не існує єдиного підходу до аналізу міжнародної трудової міграції, який би враховував усі аспекти цього явища. При цьому, спробою побудувати універсальну концепцію міграції є синтетична теорія, що належить до сучасних підходів.

Проаналізовано існуючі теорії міжнародної міграції і визначено, що вони по-різному визначають перелік ключових факторів, що впливають на рішення працівників мігрувати. При цьому, економічні теорії в основному припускають раціональну поведінку індивідів, а тому не дають змоги врахувати усі фактори, що визначають схильність осіб до міжнародної міграції, соціальні фактори і політику регулювання міграції. Домінуючим підходом до аналізу міграційних процесів залишається неокласичний, що пояснюється зручністю використання методологічного апарату. Більшість досліджень акцентують увагу на таких чинниках міжнародної міграції як попит і пропозиція на робочу силу в країнах-реципієнтах і країнах-донорах, а також різниця в доходах між цими країнами.

Визначено основні види міграційних процесів та фактори, які їх зумовлюють. Незважаючи на те, що границі між різними видами міграції розмиті, запровадивши у класифікацію чіткі критерії, певні її види можна легко розподілити. Водночас, це поняття постійно трансформується і еволюціонує, з'являються все нові види міграції, тому дані класифікації слід постійно оновлювати та доповнювати.

До сучасних міграційних процесів залучено практично всі країни та регіони світу, а тому вони відзначаються своєю масштабністю, а також різноманітністю в політичному, релігійному, культурному та економічному аспектах. Таким чином, основним результатом зростання інтенсивності міжнародних міграційних процесів є урізноманітнення етнічного складу індустріально розвинутих територій та країн світу. Цей вплив особливо відчувається через те, що досі більшість держав були досить гомогенними по своїй структурі, тобто однорідними, моноетнічними. Саме таке етнічне відношення і дозволило їм покласти основу творення національних держав, тоді як культурна різноманітність населення є новим явищем.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1 Оцінка процесів міграції у світовій економіці

Довгострокові дані про міграцію та мобільність показують, що міграція значною мірою пов'язана із загальними глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними перетвореннями, на які впливають широкий спектр пріоритетних питань політики. У міру поглиблення глобалізаційних процесів ці трансформації дедалі більше формують наше життя - на робочих місцях, в приватному, соціальному та духовному житті. Все більша кількість людей отримує доступ до інформації, товарів та послуг з усього світу через постійне розширення технологій, що скорочують відстань.

Протягом останнього часу ми є свідками значних міграційних процесів; події, які спричинили великі труднощі та травми, а також загибель людей. Перш за все були. переміщення мільйонів людей внаслідок конфлікту (наприклад, всередині та з Сирійської Арабської Республіки, Ємен, Центральноафриканської Республіки, Демократичної Республіки Конго та Південного Судану), економічної та політичної нестабільності (з якою стикаються мільйони венесуельців). Також зростає вплив наслідків зміни навколишнього середовища та клімату на мобільність людей (такі як запланована міграція/переїзд), в тому числі як частина глобальних механізмів міжнародної політики для вирішення питання широкомасштабних наслідків зміни клімату. Широкомасштабні переміщення, спричинені кліматичними та погодними небезпеками відбулося у багатьох частинах світу у 2018 та 2019 роках, зокрема у Мозамбіку, Філіппінах, Китаї, Індії та Сполучені Штати Америки.

За даними World Migration Report 2020 [40] кількість міжнародних мігрантів у всьому світі в 2019 р. становила 272 мільйони (3,5% світового населення) 52% міжнародних мігрантів були чоловіками; 48% були жінками. 74% всіх міжнародних мігрантів були працездатного віку (20–64 років).

Індія залишається найбільшою країною походження міжнародних мігрантів (17,5 млн. осіб), за нею йдуть Мексика та Китай (11,8 млн. та 10,7 млн. осіб відповідно). Кращою країною призначення залишаються США (50,7 млн. міжнародних мігрантів). Кількість робітників-мігрантів дещо зменшилась у країнах з високим рівнем доходу, одночасно збільшуючись в іншому місці.

У період з 2013 по 2017 рік у країнах з високим рівнем доходу відбулося незначне падіння заробітчан (зі 112,3 млн. осіб до 111,2 млн. осіб). Центр тяжіння цієї групи мігрантів перемістився до країн із середнім рівнем доходу (з 17,5 млн. осіб до 30,5 млн. осіб). [40]

Міжнародні грошові перекази зросли до 689 млрд. дол. США у 2018 р. Найбільшими одержувачами грошових переказів були Індія (79 млрд. дол. США), Китай (68 млрд. дол. США) та Мексика (36 млрд. дол. США). Сполучені Штати залишаються найбільшою країною, що надсилає грошові перекази (68,0 млрд. дол. США), а потім – Об'єднані Арабські Емірати (45 млрд. дол. США) та Саудівська Аравія 37 млрд. дол. США).

За підсумками 2018 р. кількість біженців у світі становила 25,9 мільйонів осіб, 20,4 мільйона біженців перебувало під мандатом Верховного комісара ООН з питань біженців (УВКБ ООН) та 5,5 мільйона були біженцями за мандатом Агентства ООН з допомоги палестинським біженцям (БАПОР) на Близькому Сході. 52% світового населення біженців були віком до 18 років. Кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок насильства та конфліктів сягнула 41,3 мільйона. Це найбільший показник, зафіксований за час існування Центру моніторингу внутрішнього переміщення, що розпочав роботу у 1998 р. [40].

Основні напрямки міжнародної міграції робочої сили, зазвичай, спостерігаються між країнами, що розвиваються (експортерами робочої сили) і розвиненими країнами. Традиційні центри тяжіння мігрантів — це, як і раніше, економічно сильні країни, такі, як США, Канада, Австралія і Нова Зеландія. Потік мігрантів умовно можна розділити на дві складові: перша – це «світові

мізки», люди з освітою, їх «поставляють» Західна Європа, Росія, Індія, друга – низькокваліфікований персонал з Латинської Америки, Азії [51].

Важливим індикатором зростання масштабів міжнародної міграції є збільшення частки міжнародних мігрантів в чисельності населення країн. Загалом, в світовій статистиці частка міжнародних мігрантів в загальній чисельності населення збільшилася незначно (з 2,5% в 1960 році до 3,0% в 2005 році, 3,4% у 2017 році). Однак, найбільше їх частка зросла в загальному населенні країни в нафтовидобувних країнах Перської затоки: в Бахреїні з 17,1% до 40,7%, в Кувейті з 32,6% до 62,1 %, в Катарі з 32,0% до 78,3%, в ОАЕ з 2,4% до 71,4%, в Саудівській Аравії з 1,6% до 25,9%. Сюди приїжджають робітники з Єгипту, Ємену, Сирії, Судану, Індії, Пакистану, Бангладеш та ін. Таким чином, в сучасному світі міжнародні міграційні потоки перетворилися в глобальне явище, яке має вплив на всі сторони життя світової спільноти, а міжнародна міграція стала одним з ключових джерел соціально-економічного розвитку держав [52].

В даний час міжнародною міграцією охоплено, по суті, всі країни світу, які в тій чи іншій мірі виявляються залученими до світових міграційних потоків. Навіть такі закриті держави як Північна Корея, Куба, Китай все більш активно залучаються до світових міграційних процесів, при тому, що еміграція з них контролюється значно жорсткіше, ніж імміграція, на противагу багатьом іншим країнам. Так, в Китаї, наприклад, нелегальний виїзд з країни загрожує для китайців дуже серйозними покараннями, аж до смертної кари.

Епоха масових переміщень в межах всього світу не залишила осторонь жодну країну, міжнародні мігранти з'явилися всюди. В останні десятиліття в міграційному процесі стали простежуватися певні зміни:

– зміна тимчасової тривалості міжнародної міграції (характеризується по-перше, появою категорії туристів, по-друге, вияв переваги в бік тимчасової роботи за кордоном на противагу еміграції);

- зміна вимог до мігрантів (епоха, коли країни потребували низькокваліфікованої праці поступово проходить, тепер держави зацікавлені в висококваліфікованих фахівцях);
- фемінізація міграційних потоків (за даними ООН 48,6% мігрантів – жінки). Економічна інтеграція сприяє зростанню інтенсивності міграційних потоків [53].

Розглядаючи географію потоків міжнародної трудової міграції, необхідно відзначити, що приблизно половина всіх зареєстрованих трудових мігрантів переміщується з однієї країни, що розвивається, в іншу. Наприклад, близько 2 млн. азіатських працівників залишає щорічно свої країни в пошуках роботи в інших країнах в цьому ж або в інших регіонах на умовах короткострокових контрактів зайнятості.

У той же час міграція працівників з країн, що розвиваються, в розвинені країни продовжує неухильно зростати протягом останніх десятиліть, при цьому основна частина приросту легальних трудових мігрантів (понад 81%) припадає на США. В результаті трудові мігранти з країн, що розвиваються, представляють в даний час найбільшу категорію мігрантів в розвинених країнах, що становить 57,8% від усіх працівників-мігрантів.

Міжнародна міграція сприяє зростанню населення у багатьох частинах світу і, навпаки, сприяє його скороченню в деяких країнах або регіонах. У період з 2000 по 2015 рік міграція спричинила 42% зростання населення Північної Америки та 31% в Океанії. Оскільки міжнародні мігранти складають більшу частку осіб працездатного віку в порівнянні з загальною чисельністю населення, чистий притік мігрантів знижує рівень залежності, тобто кількість дітей та людей похилого віку у порівнянні з робочим віком.

У країнах Африки, Азії та Латинської Америки та Карибського басейну чистий вплив міграції на зростання населення є негативним у більшості країн, але, зазвичай, малий у порівнянні з іншими змінами населення. Однак у деяких невеликих країнах, що розвиваються, негативний вплив еміграції на чисельність

населення може бути значним, особливо серед дорослого населення працездатного віку.

У більшості країн Європи, Північної Америки та Океанії міжнародні мігранти в 2018 році становили понад 10% загальної чисельності населення. З 244 мільйонів мігрантів у 2018 році найбільша частка належала Європі (більше 31%), Азії (майже 31%), а Північній Америці (понад 22%) (рис. 2.1). Найбільша кількість мігрантів зосереджена у Західній Європі (36%) та Східній Європі (26%) з загальним обсягом 76 мільйонів мігрантів у 2018 році.

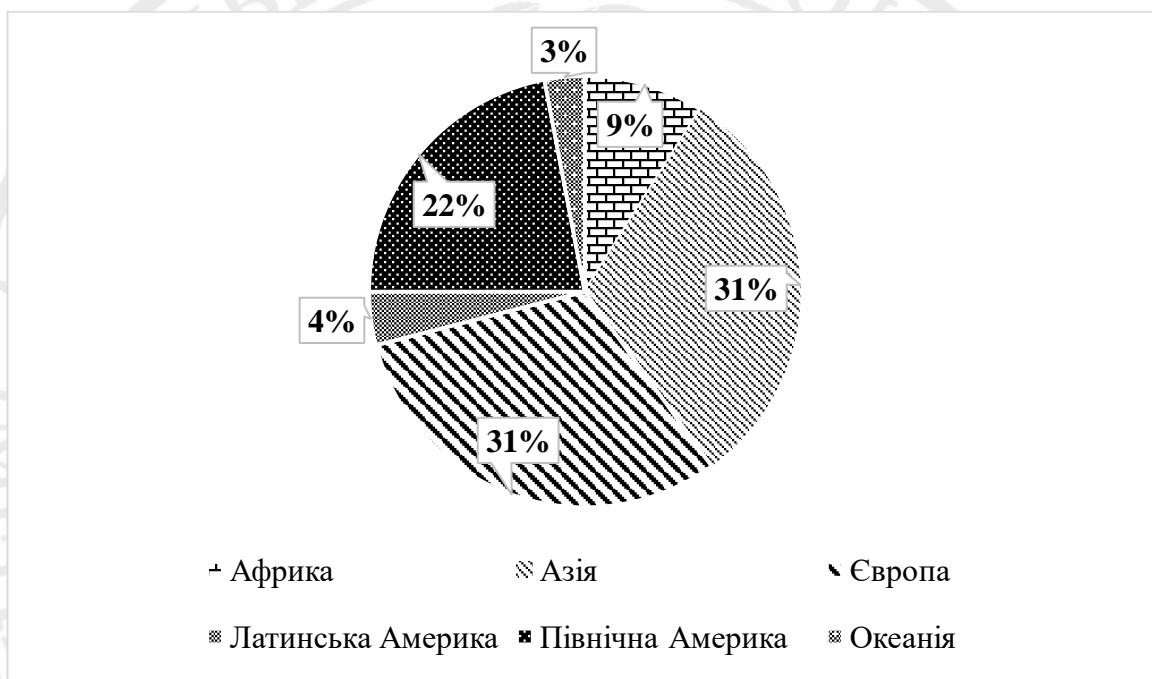

Рисунок 2.1 – Міжнародний розподіл мігрантів за регіонами, 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [52].

У 2017 році Азія та Європа були регіонами походження найбільшої кількості міжнародних мігрантів – 106 млн. і 61 млн. відповідно. Латинська Америка та Карибський басейн налічують 38 млн., а Африка – 36 млн. У період з 2000 по 2017 рр. В Африці спостерігався найбільший відносний приріст числа міжнародних мігрантів в регіоні (+ 68%), а також Азії (+ 62%), Латинській Америці та Карибському басейні (+ 52%) та Океанії (+ 51%) [40].

Найбільш відвіданими європейськими країнами мігрантів у 2018 році були: Німеччина, Великобританія, Франція, Іспанія та ін.(рис 2.2).

Основними країнами походження мігрантів у європейські регіони були: Російська Федерація (понад 6 млн.), Польща (3,6 млн.), Румунія (майже 3 млн.) [35]. У 2017 році в порівнянні з 2016 роком міграційні потоки зросли на 30% у Німеччині, на 4% в Росії, у Бельгії – на 7%, в Іспанії – 18%, у Швеції – 26%, у Великобританії – на 6% (головним чином через голосування Brexit у червні 2016 року) та на 5% у Данії [40].

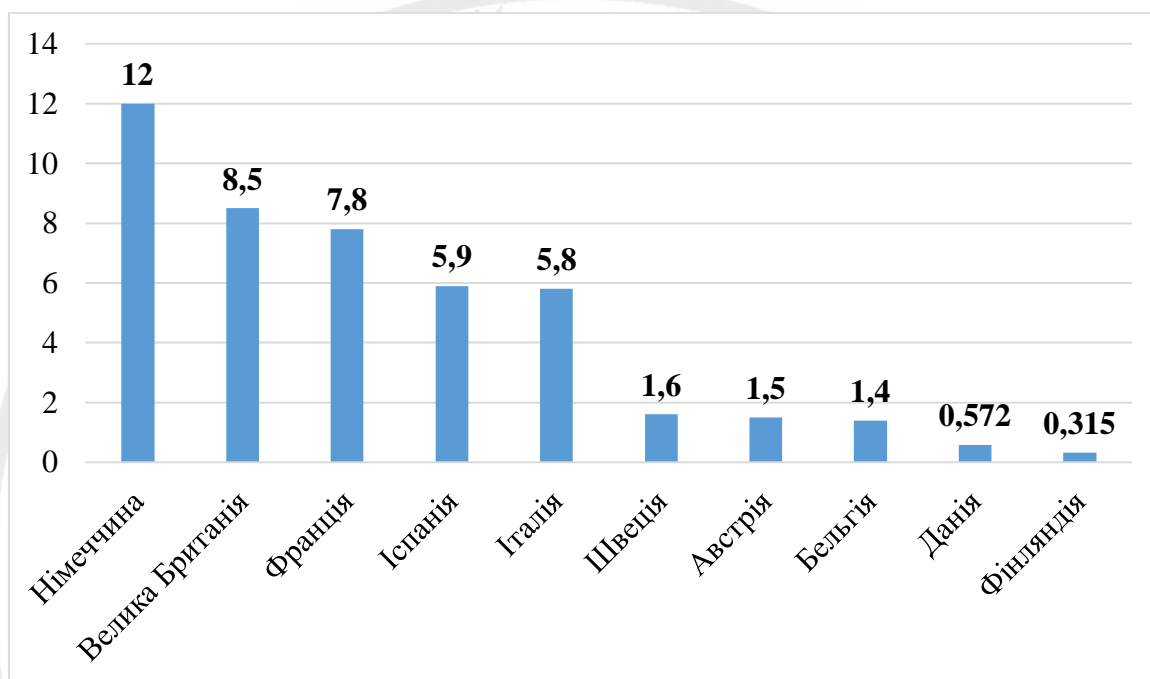

Рисунок 2.2 – Найбільш відвідувані країни трудовими мігрантами 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [40]

Зростання середнього віку мігрантів спостерігалось у світі з 38,0% в 2000 році до 39,2% в 2017 році. Проте в деяких регіонах, таких як Азія, Океанія та особливо в Латинській Америці та Карибському басейні, середній вік мігрантів знизився приблизно на три роки, 48,4% міжнародних мігрантів були жінками. Жінки-мігранти перевищують кількість чоловіків-мігрантів у всіх регіонах, окрім Африки та Азії; в деяких країнах Азії мігранти-чоловіки перевищують кількість жінок-мігрантів приблизно в пропорції 3:1.

Достовірні дані про чисельність нелегальних мігрантів в світі відсутні. За різними оцінками, в даний час від 10 до 15% всіх міжнародних мігрантів (тобто від 19 до 29 млн. осіб) знаходяться в країнах перебування з порушенням закону,

в тому числі в США нелегальних іммігрантів налічується від 10 до 15 млн. осіб, в країнах Західної Європи від 5,6 до 8,4 млн. осіб, в країнах Південної Америки від 1,5 до 6 млн. осіб, на Близькому сході від 1 до 3 млн. осіб, в Японії від 300 тис. до 1 млн. осіб, в Австралії і Новій Зеландії близько 80 тис. осіб. Іншими словами, по світу в цілому нелегальні іммігранти становлять більше половини легальних працівників-мігрантів, і їх чисельність не зменшується, незважаючи на посилення імміграційного законодавства і прийняття спеціальних законів, спрямованих на боротьбу з нелегальною міграцією [54].

На даний час чисельність людей, які хочуть залишити свою країну, є значно більшою, ніж готові прийняти країни-реципієнти. Найбільша кількість прибулих – 1010,078 – було зафіксовано у 2016 році. Понад 800 000 з них були продані морським шляхом з Туреччини до Греції, і більшість з них продовжували подорожувати по Європі, щоб дістатися до Німеччини та Швеції.

З 2016 року кількість біженців та мігрантів, які прибули до Греції, різко скоротилася після того, як ЄС та Туреччина підписали угоду про повернення турецьких мігрантів, які не подають заявку на отримання притулку або їхні позови відхилено. Кількість людей, які прибули до Італії, не змінилася до 2019 року. У 2017 та 2018 роках 180 000 і 119 000 прибули до Італії відповідно. У 2018 році Італія отримала 67% прибулих мігрантів з ЄС. Проте, з січня до середини вересня 2019 року, кількість прибулих в Італію значно скоротилася. У той же період Іспанія отримала найбільшу кількість мігрантів та біженців – майже 35 000 – більшість з них прибула морем та понад 5300 сушею до Сеути та Меліли (двох іспанських анклавів у Північній Африці). На рис 2.3 відображена динаміка потоків біженців в країни ЄС [55].

До 2018 року до Греції прибули 20760 мігрантів, що призвело до того, що загальна кількість прибулих до ЄС в 2018 році склала понад 76 000 осіб. Сирія залишається найпоширенішою країною походження тих, хто прибуває до Греції. Прибуття з Іраку та Афганістану також є одними з провідних країн походження. Найпопулярнішими країнами походження шукачів притулку в ЄС з 2014 року є Сирія, Ірак, Афганістан, Нігерія та Пакистан, всі країни, які мають

нешодавні або постійні конфлікти. У період з 2014 по 2017 рр. загалом більше 919 тис. сирійців подали заяву про надання притулку в ЄС.

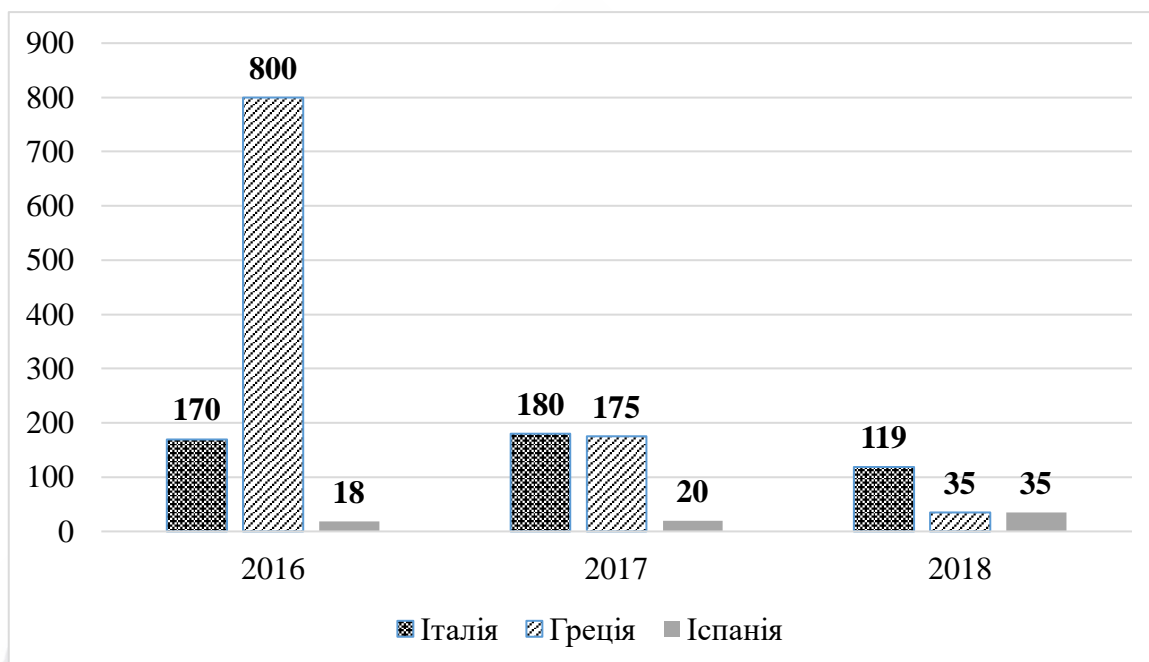

Рисунок 2.3 – Динаміка кількості біженців в країни ЄС

Джерело: побудовано автором на основі даних [55]

Проаналізуємо основні «коридори», якими відбувалося формування стабільної компоненти трудової міграції.

Розглядаючи основні макрогеографічні напрями Північ – Південь і Схід – Захід, подаємо основні вектори переміщення мігрантів (рис. 2.4).

Основними міграційними потоками, які за тривалий час сформували стабільну компоненту міжнародної трудової міграції, є потоки Схід – Захід, Південь – Північ та Захід – Схід.

Найменшу роль у формуванні географічної картини розподілу стабільної компоненти міжнародної трудової міграції відіграє напрям Північ – Південь (6 %).

Протягом двох десятиліть кількість мігрантів, які народилися на Півдні й мігрували на Північ, зросла на 85 %, цей напрям міграції став одним із головних у стабільній компоненті.

Міграційний макропотік Північ – Північ за 20 років зріс на 26 %, однак загальна кількість мігрантів, що перемістилися в цьому напрямку, суттєво

менша, ніж у двох попередніх. Кількість мігрантів, які перебралися у межах макропотоків Північ – Південь, за 20 років помітно не змінилася.

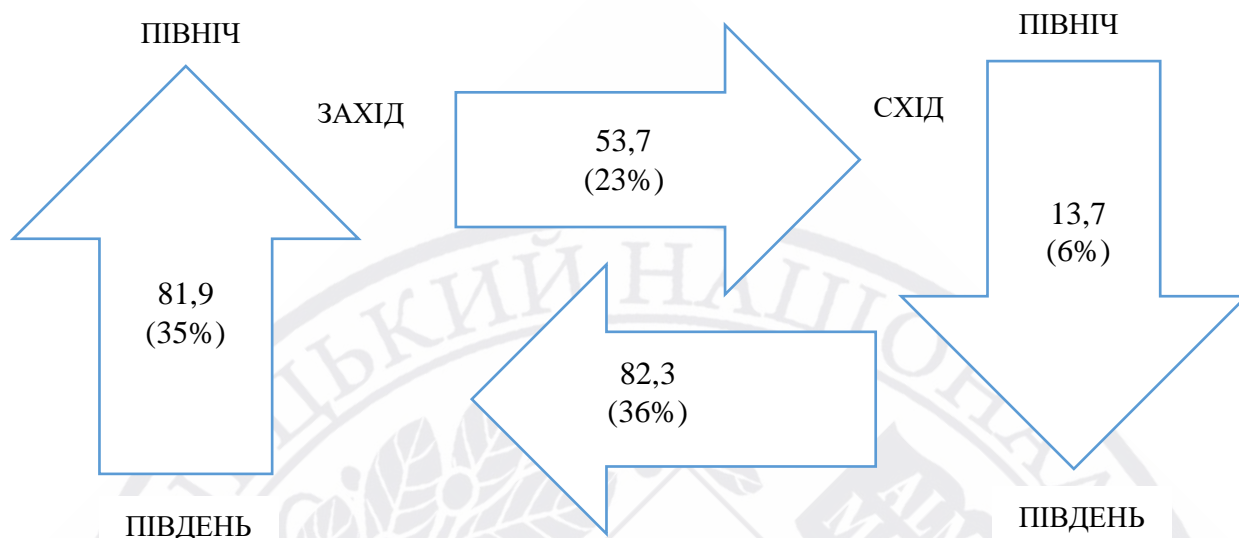

Рисунок 2.4 – Основні вектори переміщення міжнародних трудових мігрантів у 2018 р.

Джерело: [56]

Цей макропотік відіграє найменшу роль у формуванні стабільної компоненти міжнародної трудової міграції. Отже, ця компонента сформувалася переважно в межах макропотоків Південь – Південь і Південь – Північ і меншою мірою Північ – Північ [57].

У макропотіці Захід – Схід виділяються коридори між країнами СНД: Україна – Російська Федерація (й у зворотному напрямі), Казахстан – Російська Федерація (й у зворотному напрямі), Білорусь – Російська Федерація та Узбекистан – Російська Федерація. За рахунок цих коридорів відбулося формування сучасного географічного розподілу стабільної компоненти міжнародної трудової міграції.

Міжнародна міграція є в даний час одним з важливих чинників впливу на картину розподілу населення у світовому вимірі, оскільки в розвинених країнах вона є основним (а в деяких і єдиним) способом збільшення чисельності

населення, тоді як в країнах, що розвиваються, сприяє зниженню темпів приросту населення і зменшенню загрози перенаселення.

Двоїстість міграційної політики, полягає в тому, що з одного боку країни намагаються обмежити чисельність мігрантів, а з іншого боку залучають їх, тільки привертають вони висококваліфікованих фахівців, а інші часто входять в категорію нелегальних мігрантів [58].

2.2 Україна у міжнародних міграційних процесах

На розвиток сучасних міграційних процесів в Україні впливають кілька важливих чинників, серед яких анексія Криму та конфлікт на сході України й обумовлена ними економічна криза; започаткування важливих реформ, які, однак, виявилися недостатньо рішучими та послідовними; просування шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема набуття у червні 2017 р. безвізового режиму з ЄС; міграційний досвід та розгалужені міграційні мережі, що сформувалися в результаті багаторічної активної участі українців у трудових міграціях за кордон. Завдяки певному поліпшенню економічної ситуації в 2016–2018 роках та адаптації суспільства до кризових умов, обсяги зовнішньої міграції українців стабілізувалися, проте залишаються значними. Водночас привабливість країни для іммігрантів є невисокою. На тлі несприятливих демографічних тенденцій вплив населення може перетворитися на гальмівний чинник економічного розвитку.

Відставання України за рівнем добробуту від сусідніх країн у середньостроковій перспективі зберігатиметься. Отже, зовнішня міграція продовжуватиметься, а в разі активізації воєнних дій на сході країни та дестабілізації внутрішньої ситуації міграція може зрости [59].

Кількість населення України, що у 1993 р. становила 52 млн осіб, скорочується (рис. 2.5), в основному в результаті низької народжуваності (сумарний коефіцієнт народжуваності менший від 1,4 на жінку).

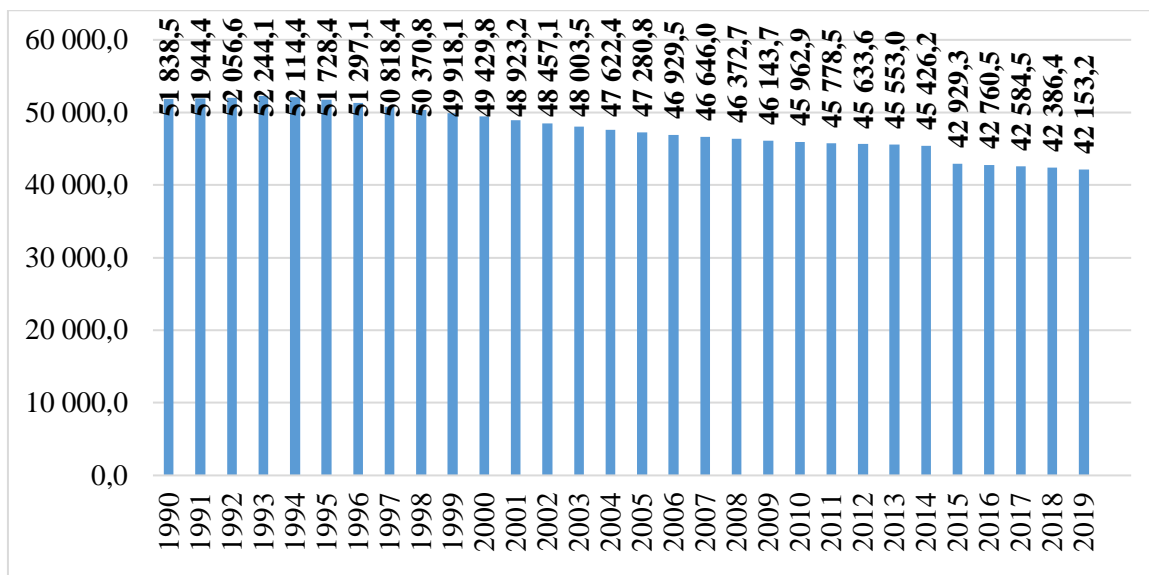

Рисунок 2.5 – Населення України в 1990–2019 рр. на 1 січня відповідного року, млн.

* 2002 р. – за результатами перепису 2001 р.,

2014–2019 рр. – без урахування території Криму та неконтрольованих Урядом районів Донбасу).

Джерело: побудовано автором на основі даних [60]

Переважаюча кількість померлих над числом живонароджених зростає з 2013 р. і в 2018 р. сягнуло 251,78 тис. (2013 р. – 158,7 тис., 2014 р. – 166,8 тис., 2015 р. – 183 тис., 2016 р. – 186,6 тис., 2017 р. – 210,1 тис.) [60].

Зменшення кількості населення супроводжується його старінням. Медіанний вік населення, що становив у 1990 р. 35 років, у 2000 р. – 37,7 років, у 2010 р. – 39,3 років, на 1 січня 2019 р. сягнув 41,1 року. Частка осіб старших від працездатного віку (65+ років) у структурі демографічного навантаження зростає та станом на 1 січня 2019 року становить 16,7%, переважаючи частку дітей, яка становить 15,5%.

За прогнозом, до 2050 р. населення України скоротиться до 35,2 млн, а частка осіб, старших від 60 років, становитиме у 2050 р. 34% [62].

Інтенсифікації транскордонної мобільності населення сприяло набуття Україною у червні 2017 р. безвізового режиму поїздок до ЄС. Із червня 2017 р. по червень 2018 р. прикордонники зафіксували 42,6 млн перетинів громадянами

України кордону з ЄС, серед яких 9,2 млн за біометричними паспортами, у т.ч. майже 3 млн без віз. Протягом другого року безвізу (червень 2018 – червень 2019) у безвізовому порядку громадяни України здійснили 2,35 млн поїздок до ЄС, що у 4,2 рази більше, ніж протягом першого року його дії (червень 2017 – червень 2018). Динаміка виїзду до країн ЄС зростає. Загалом динаміка свідчить про більші обсяги еміграції у порівнянні з імміграційними процесами (рис. 2.6).

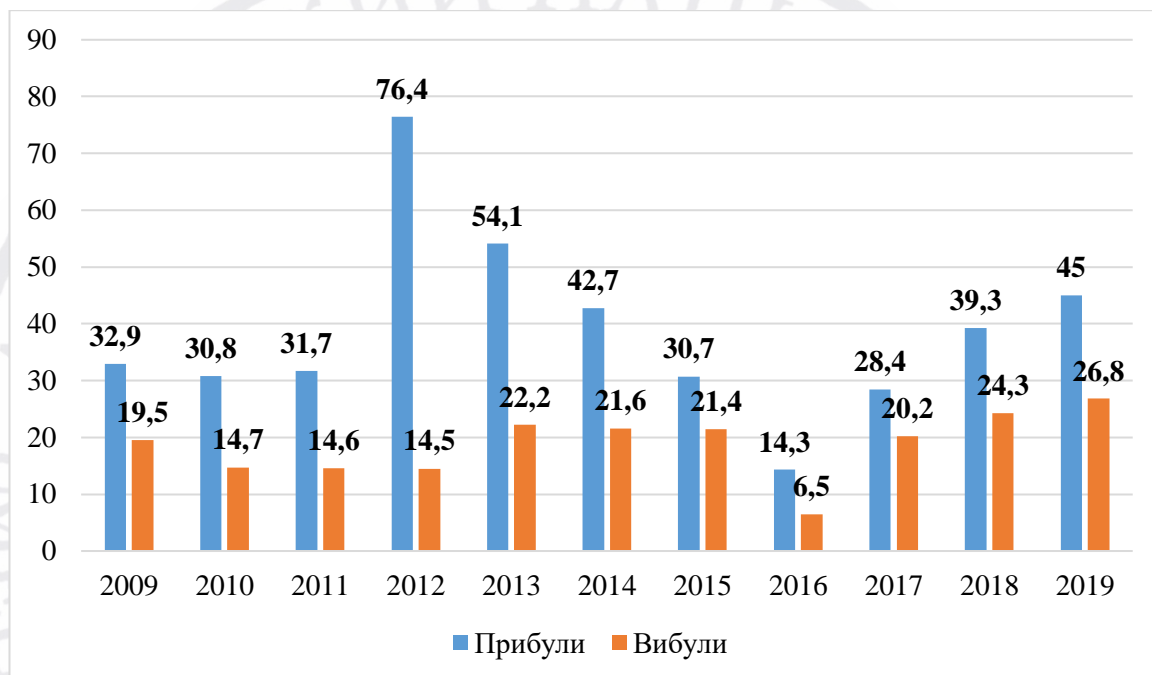

Рисунок 2.6 – Міждержавна міграція українців: кількість прибулих та вибулих, тис. осіб, 2009-2019 рр.

Джерело: складено автором на основі [60]

На постійне проживання за кордон українці переважно виїжджають в США, Росію, Німеччину, Індію та Марокко, а повертались переважно з Росії, Німеччини та Ізраїлю (рис. 2.7) [63].

За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології Національної академії наук, лише протягом року дії безвізу скористалися можливістю відвідати країни ЄС 18% дорослого населення, у т.ч. 7,6% подорожували, 5,4% відвідували друзів чи родичів, 4,7% шукали роботу, 0,5% виїздили на навчання, 1,1% відвідували професійні заходи

(виставки, конференції). Найчастіше без віз подорожувала Європою молодь до 30 років, особи з вищою освітою. Удвічі частіше, ніж в цілому по Україні, без віз виїздили за кордон мешканці Західної України [64]. Міграційна присутність українців в Європі зростає.

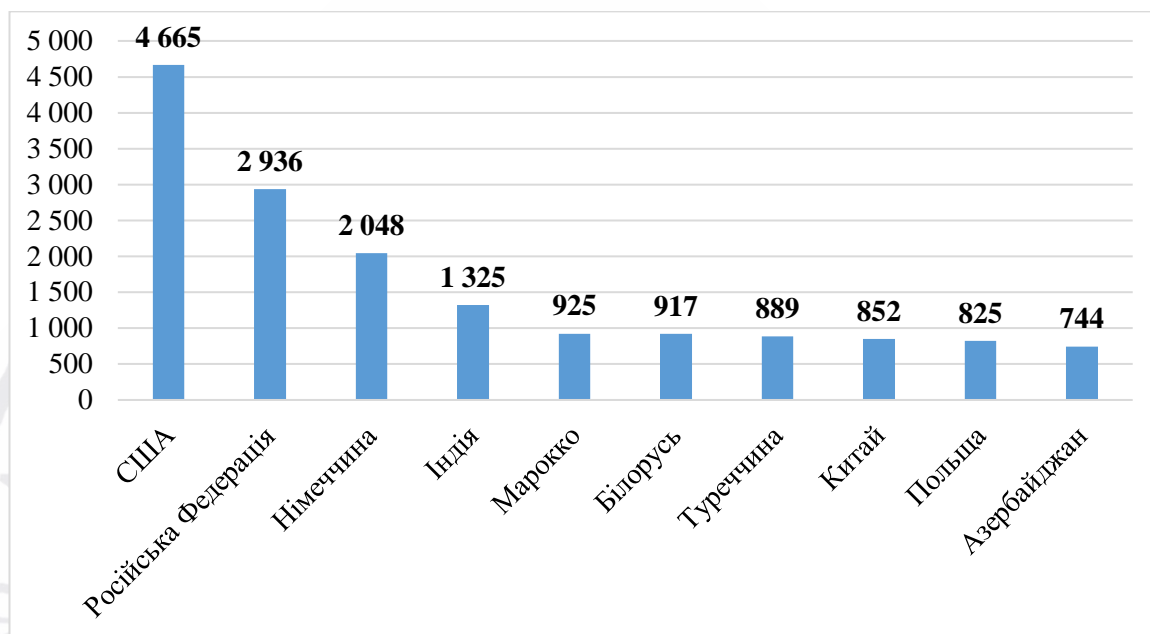

Рисунок 2.7 – Кількість міждержавних мігрантів-громадян України за країнами виїзду у 2019 р. з метою зміни постійного місця проживання (осіб)

Джерело: побудовано автором на основі даних [61]

За даними Євростату, кількість чинних на кінець року дозволів на перебування громадян України на території ЄС-28 протягом останнього десятиліття подвоїлася і становила у 2018 р. близько 1,2 млн [65]. Найбільше українців проживали в Польщі (442 тис.), Італії (234 тис.), Чехії (132 тис.), Німеччині (121 тис.) та Іспанії (92 тис.) (рис. 2.8).

Кількість уперше оформлених дозволів на перебування, що швидко зростала в 2013–2017 роках, у 2018 р. зменшилася, однак лишається найбільшою в порівнянні з іншими країнами походження мігрантів – 527 тис. Переважна більшість із них (78%) видана в Польщі. Майже 90% цих дозволів

короткострокові (3–12 місяців), видані у зв'язку з виконанням оплачуваної роботи (65%) [60].

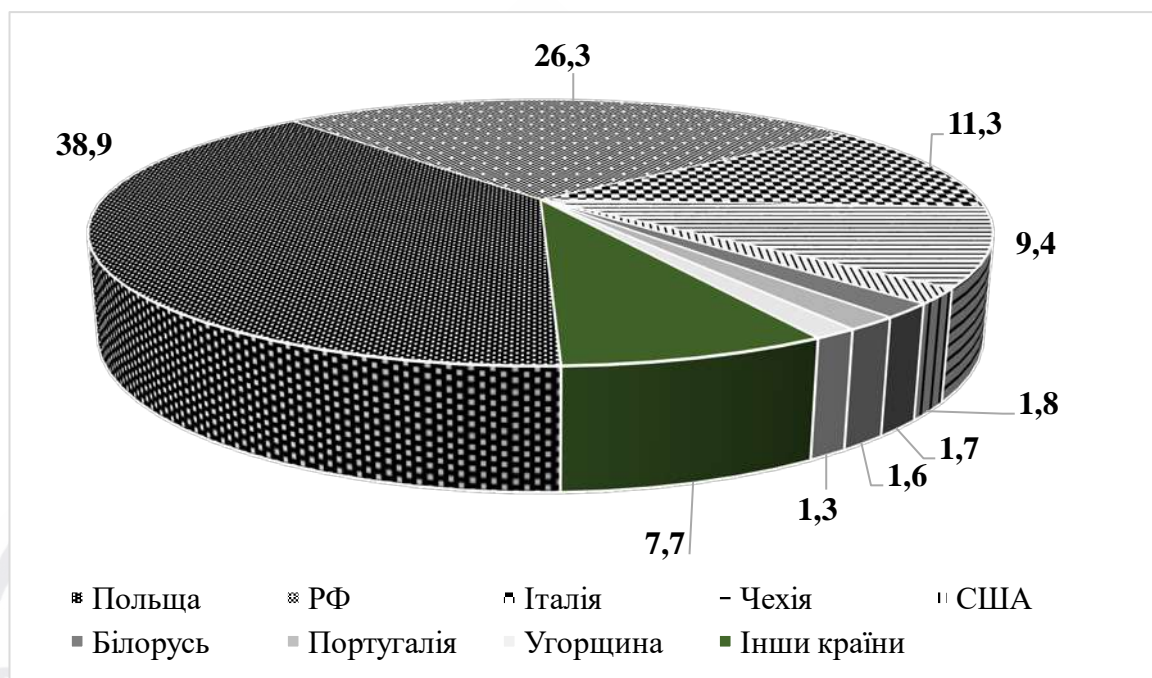

Рисунок 2.8 – Основні країни призначення українських трудових мігрантів в 2018 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних [61]

Основна причина трудової міграції українців за кордон полягає у труднощах із пошуком гідно оплачуваної роботи на батьківщині. Упродовж останніх п'яти років економічні чинники міграції посилювалися політичними та безпековими, що й привело до швидкого зростання міграційних настроїв населення та інтенсивності міграції. За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАНУ, на запитання, чи маєте ви або хтось із членів вашої сім'ї досвід тимчасової роботи за кордоном, у 2012 р. ствердно відповіли 13,7% опитаних, а в 2018 р. – 25,2%. Водночас свій намір найближчим часом виїхати на роботу за кордон у 2014 р. висловили 7,4%, а в 2018 р. – вдвічі більше – 14,3% (рис. 2.9).

Із метою оцінки масштабів та вивчення характеристик трудової міграції українців за кордон Державна служба статистики України в 2008, 2012 і 2017 рр. [66; 67; 68] проводила масштабні опитування населення (понад 20 тис.

домогосподарств). Відповідно до отриманих даних, хоча б раз виїздили за кордон з метою заробітку протягом 2,5 років до опитування або працювали за кордоном на момент його проведення у 2008 р. 1,5 млн осіб, тобто 5,1% працездатного населення, у 2012 р. – 1,2 млн, 3,4% громадян у віці 15–70 років, у 2017 р. – 1,3 млн, 4,5% населення відповідного віку (без урахування населення неконтрольованих Урядом територій).

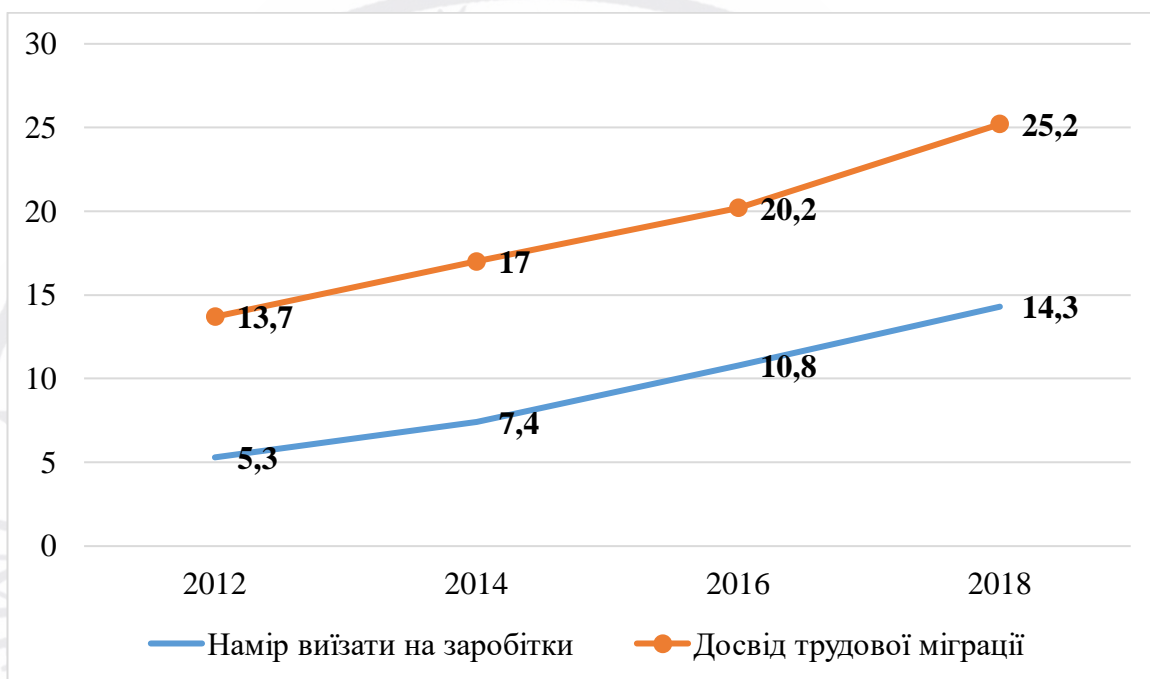

Рисунок 2.9 – Відповідь на запитання щодо намірів виїхати на роботу за кордон та щодо досвіду трудової міграції як особистого, так і членів сім'ї, %
Джерело: побудовано автором на основі даних [64]

Ці дослідження, однак, не могли охопити мігрантів, які виїхали всією сім'єю. Не враховувалися також маятникові прикордонні мігранти. У зв'язку з цим реальна кількість трудових мігрантів є більшою. На думку фахівців, найбільш вірогідною оцінкою чисельності одночасно працюючих за кордоном українців є 3 млн [69].

Країнами призначення для трудових мігрантів з України є передусім сусідні країни (Росія, Польща, Чехія), а також країни Південної Європи (Італія, Іспанія, Португалія) (рис. 2.10). Порівняння даних трьох досліджень Держстату

демонструє переорієнтацію міграційного потоку з раніше панівного східного напрямку, на Росію, на західний (ЄС), передовсім на Польщу.

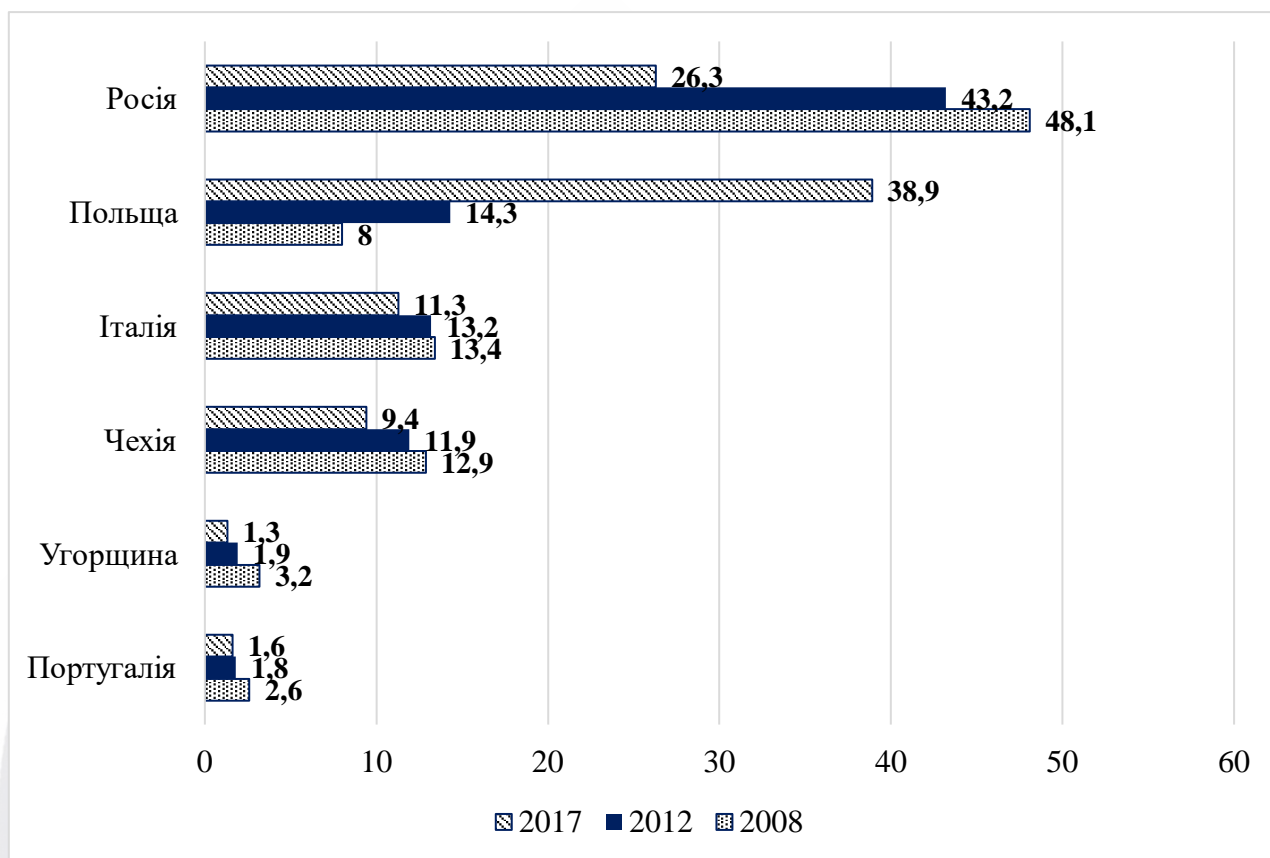

Рисунок 2.10 – Країни призначення трудових мігрантів з України у 2008, 2012 та 2017 рр. за даними обстежень Держстату, %, 2008-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [60]

Перетворенню Польщі на основну країну призначення трудових мігрантів з України сприяв введений у Польщі 2008 р. порядок, згідно з яким українці можуть працювати 6 місяців протягом календарного року без оформлення дозволу на працевлаштування, а лише за заявою працедавця, зареєстрованою місцевою владою (рис. 2.11). Кількість українців, одномоментно зайнятих у польській економіці, оцінюється у 900 тис. осіб. За оцінками Національного банку Польщі, вони забезпечили 11% зростання ВВП країни протягом останніх п'яти років [70].

За даними Держстату [60], близько 70% мігрантів є мешканцями західноукраїнських областей. Проте участь у міграції населення центру, півдня та сходу країни поступово зростає. Дві третини мігрантів – чоловіки. Більшість

має середню освіту (64% за даними дослідження Держстату 2017 р.). Проте частка осіб з вищою і неповною вищою освітою зростає (33,5% в 2017 р. проти 30,5% в 2012 р.). Головні сфери зайнятості мігрантів за кордоном – будівництво (чоловіки) та домашнє господарство (жінки). Водночас зростає зайнятість у промисловості. Найпоширенішою моделлю міграційної поведінки є тимчасова, циркулярна міграція. За даними Держстату, тривалість 57% поїздок на заробітки не перевищує трьох місяців [60].

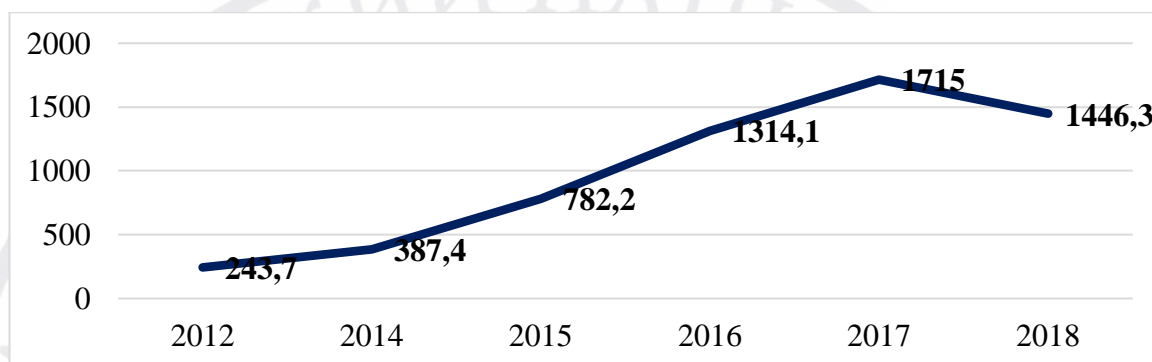

Рисунок 2.11 – Кількість зареєстрованих заяв польських працедавців про намір працевлаштувати громадянина України в 2012–2018 рр., тис.

Джерело: побудовано автором на основі даних [71]

За даними ЮНЕСКО, кількість українських студентів за кордоном стабільно зростала, а після 2013 року вона майже подвоїлася і сягнула 77,6 тис. (рис. 2.12). Із стабілізацією ситуації в країні цей процес загальмувався.

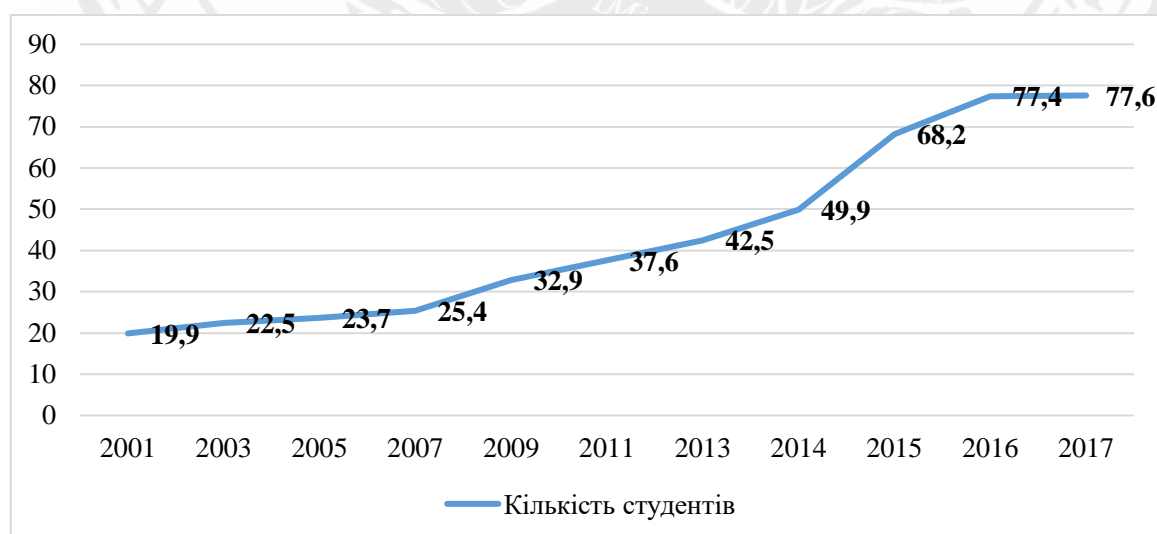

Рисунок 2.12 – Кількість українських студентів за кордоном, тис. осіб

Джерело: побудовано автором на основі даних [72]

Найбільше українських студентів у 2017 р. навчалися в Польщі – 34,7 тис. Кількість українських студентів у Росії зменшилася, проте лишалася доволі високою – 15,3 тис. На третьому місці за кількістю студентів-українців – Німеччина (6,1 тис.). Прагнення отримати освіту за кордоном часто пов'язано з бажанням молодих людей відкрити собі шлях на міжнародний ринок праці. За даними опитування понад 1 000 українців, які навчаються в Польщі, проведеного через інтернет у 2018 р., лише 6% із них після завершення навчання мали намір повернутися в Україну [73]. Наростання освітньої міграції опосередковано підтверджує також факт об'єднання сімей українських трудових мігрантів у країнах їхнього перебування. Саме з цим, вірогідно, пов'язане стрімке зростання кількості українських студентів в країнах, де внаслідок трудової міграції сформувалися численні українські діаспори. Наприклад, у 2000 р. в італійських вузах навчалися лише 40 українців, а в 2017 р. – 2,8 тис., або в 70 разів більше.

Для постійного проживання в Україні іноземцеві необхідно отримати дозвіл на імміграцію. Щорічно оформлювалося 22–25 тис. таких дозволів, проте після 2014 р. їх кількість скоротилася і в 2019 р. становила лише 14,2 тис. У країні постійно проживають 285 тис. іноземців, або менше 0,7% населення (рис. 2.13).

Рисунок 2.13 – Кількість іноземців, які постійно проживають в Україні, та виданих дозволів на імміграцію, тис. осіб, 2005-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [74]

Частина іноземців перебуває в Україні тимчасово, на 31 грудня 2019 р. їх нараховувалося 133 тис. Переважно це студенти українських вузів та тимчасові працівники. Після обумовленого складною безпековою та економічною ситуацією спаду, чисельність іноземних студентів у вищих навчальних закладах країни знову почала зростати і в 2018/2019 навчальному році становила майже 55 тис. (рис. 2.14). Більшість із них були громадянами Індії (19,7%), Марокко (9,9%), Азербайджану (8,2%) та Таджикистану (5,3%). Найпопулярнішою є медична та фармакологічна освіта [60].

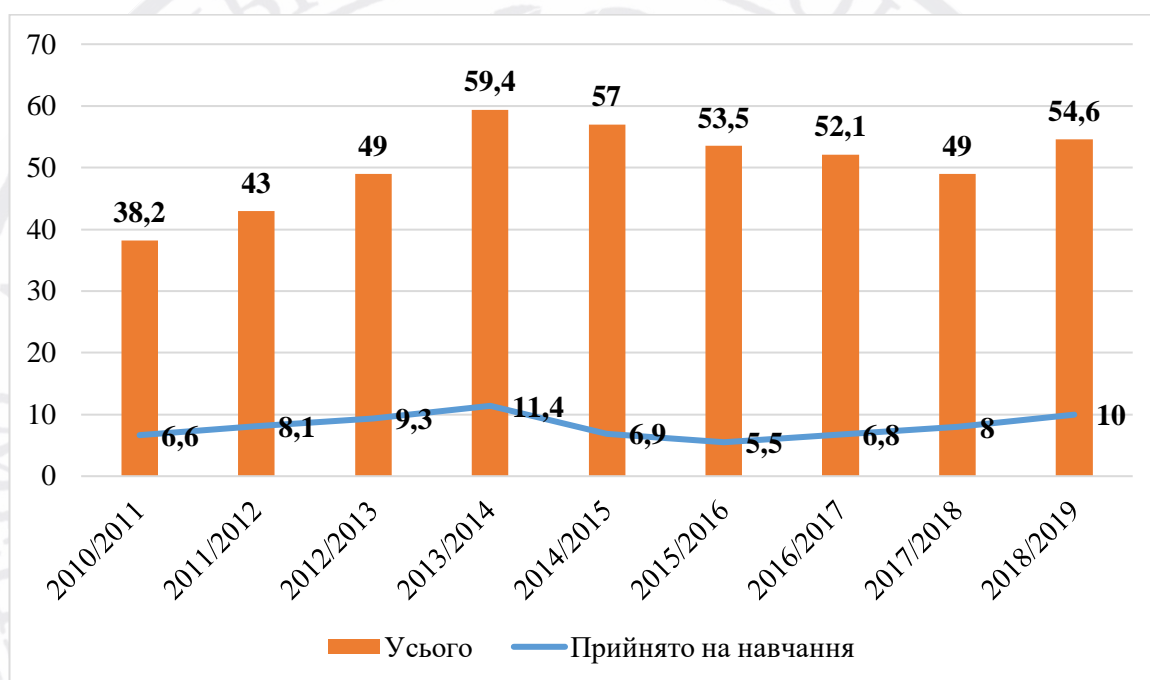

Рисунок 2.14 – Іноземні студенти у вишах України, тис. осіб, 2010-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [60]

Державна служба зайнятості [75], що видає дозволи на працевлаштування іноземців, облікувала в 2018 р. 16 тис. іноземних працівників (рис. 2.15).

Трудові іммігранти – це переважно керівники та менеджери, зайняті у сфері торгівлі та ремонту, промисловості, інформації та телекомунікації. Найчисельнішими в 2018 р. серед них були громадяни Туреччини (близько 3 тис.), Російської Федерації (1,6 тис.), Китаю та Білорусі (по близько 1 тис.).

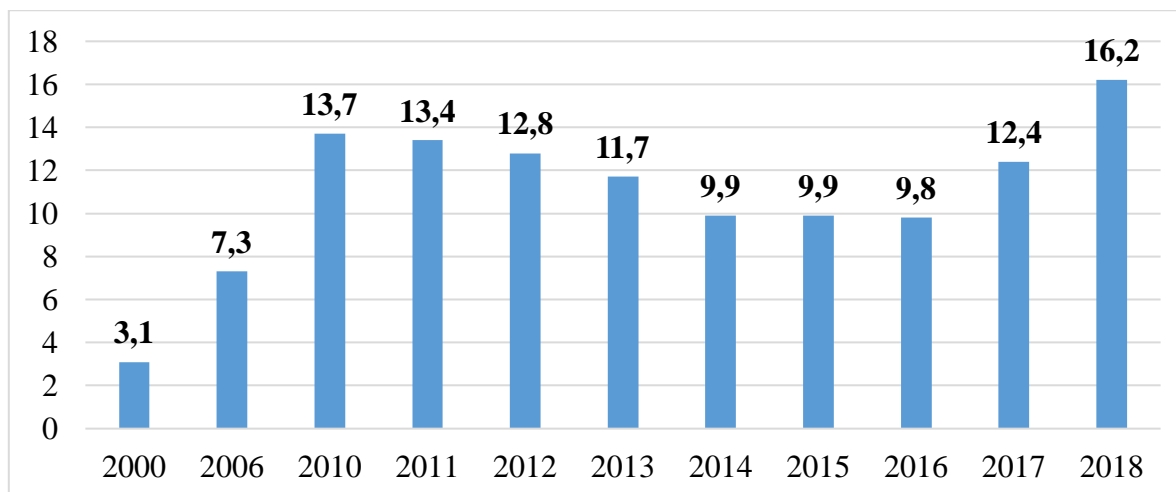

Рисунок 2.15 – Кількість іноземців, як тимчасово працювали в Україні за наявності дозволу на працевлаштування, на кінець року, тис. осіб, 2000-2018 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [75]

Ще однією групою іноземців в Україні є біженці та особи, яким надано додатковий захист. На грудень 2019 р. в країні проживали 2 096 іноземців з відповідним статусом. Переважно це вихідці з Афганістану (985 осіб) та Сирії (446 осіб), а також з деяких країн СНД, зокрема Вірменії (188 осіб) та Російської Федерації (135 осіб). Протягом 2019 року було подано 1 443 клопотання про міжнародний захист, прийнято 93 рішення про надання статусу біженця або додаткового захисту [75].

Вплив міграції на Україну багатогранний. Вона посилює загрозу депопуляції, призводить до втрати частини трудового та інтелектуального потенціалу і тим самим може перетворитися на чинник гальмування економічного розвитку. Уже сьогодні спостерігається дефіцит працівників практично за всіма видами діяльності, передусім у будівництві (про це повідомляла половина опитаних будівельних компаній) та промисловості [76].

Водночас, за підрахунками вчених, за відсутності міграції безробіття в Україні було б на 36,7% вищим [77]. Робота за кордоном є джерелом важливого і виробничого, і життєвого досвіду. Завдяки закордонним заробіткам покращується якість життя домогосподарств мігрантів. Так, хоча в цілому по Україні в 2010–2017 роках відносний показник бідності (менше від 75%

медіанних сукупних витрат) збільшився, у західних регіонах, де трудова міграція за кордон найпоширеніша, він скоротився. Збільшення споживчого попиту може сприяти економічному розвитку.

За даними Національного банку України, який обраховує обсяги приватних переказів при розрахунку платіжного балансу країни, вони стабільно зростали (за винятком періоду світової фінансово-економічної кризи) і в 2013 р. перевищили 8,5 млрд. дол. США. Однак у 2014 р. сума переказів суттєво скоротилася (на 24%), що було наслідком безпеково-політичних та економічних негараздів в Україні, а також кризи її фінансової системи. Певне покращення внутрішньої ситуації, а також інтенсифікація трудової міграції за кордон зумовили відновлення зростання сум приватних переказів (рис. 2.16), які в 2018 р. сягнули 11,1 млрд дол. США, що відповідає 8,5% ВВП країни [78].

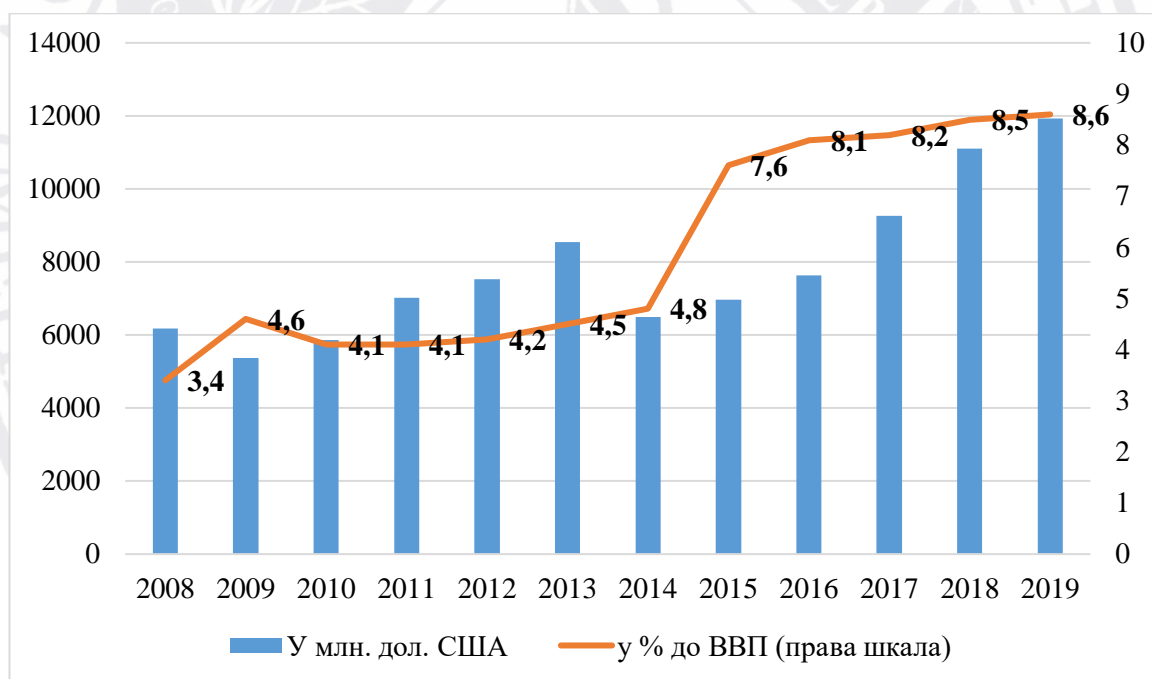

Рисунок 2.16 – Приватні перекази в Україну в 2008–2019 рр., млн дол. США та % від ВВП України

Джерело: побудовано автором на основі даних [78]

Сума переказів більш ніж учетверо перевищила суму прямих іноземних інвестицій. Якщо раніше основною країною походження переказів була Росія, звідки надходила третина всіх переказів, то протягом останніх п'яти років

частка Росії скорочувалася і в 2018 р. становила менше за 10% (1,09 млрд дол. США). Натомість з Польщі в 2018 р. в Україну надійшло 32,8% всіх переказів (3,6 млрд дол. США). Майже вдвічі зросли у порівнянні з попереднім роком обсяги переказів з Чехії (7,6% всіх переказів, або 846 млн дол. США). Неформальними каналами, тобто у спосіб передавання готівки чи матеріальних цінностей від одного домогосподарства до іншого, в 2013 р. в Україну надійшло 14% всіх переказів, а в 2018 р. – майже половина.

2.3 Аналіз процесів внутрішньої міграції в Україні

За даними Державної служби статистики України, щорічно населений пункт проживання змінюють понад пів мільйона українців. Ця цифра, однак, базується на інформації органів реєстрації й охоплює лише ті переїзди, при яких особи реєстрували зміну місця свого проживання. Водночас, за даними соціологів, щонайменше 12% дорослих українців [79], а за деякими оцінками у великих містах від 15 до 30% [80], проживають не в тому місці, де вони зареєстровані. Таким чином, внутрішня міграція є набагато активнішою, ніж це можна простежити статистично.

Вона спрямована передусім до міст. Продовжується знелюднення віддалених сільських місцевостей. У 2001–2019 з карти України щорічно зникали в середньому по 19 сіл (в 1990-х роках – в середньому по 11 сіл на рік). Сільське населення скорочується головним чином за рахунок трудової та освітньої міграції молоді [60].

Водночас зростає частка міського населення. За переписом 1989 р., у містах проживали 66,7% українців, за переписом 2001 р. – 67,2%, станом на 1 січня 2019 р. – 71,1%. Традиційно додатний міграційний баланс має столиця Київ, а також області, де розташовані найбільші міста України – Дніпро, Харків, Одеса, Львів. Тут розташовані провідні навчальні заклади, куди прямує на навчання молодь, вищими є попит на робочу силу та заробітки.

Зростання кількості населення столиці за рахунок внутрішніх мігрантів загальмувалося, водночас у Київській області воно прискорилося за рахунок масового житлового будівництва в містах-супутниках, де житло є суттєво дешевшим. У 2018 р. міграційний приріст Києва становив 13,9 тис. осіб, тоді як Київської області – 27,1 тис., тобто майже вдвічі більше.

За 8 місяців 2019 р. міграційний приріст Києва був меншим від приросту по Київській області вже в дев'ять разів (2 тис. проти 17,9 тис.).

Водночас майже 30% населення Київської області, або приблизно пів мільйона працівників, щодня прямує на роботу до столиці [81].

Активною маятникова міграція є також і в агломераціях інших великих міст.

За даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології Національної академії наук України, серед тих українців, які працюють, у 2018 р. кожен п'ятий мав роботу в іншому населеному пункті України. Частка таких осіб зростає, у 2013 р. вона становила 16,3%.

Натомість частка працюючих за місцем проживання зменшується. Частіше працюють на виїзді мешканці західного регіону країни – 17,8%, а також мешканці сіл – 20,7% [64].

Анексія Криму та конфлікт на сході України призвели до численних вимушених переміщень населення, особливо активних у перші роки конфлікту. Від 2017 р. процеси переселення з непідконтрольних урядові України територій дещо стабілізувалися, а кількість ВПО становила близько 1,5 млн осіб з невеликими коливаннями. Станом на жовтень 2019 р. на обліку в органах соціального захисту перебували 1,4 млн ВПО.

Більшість із них розміщені в Донецькій (до пів мільйона) та Луганській (до 300 тис.) областях і м. Києві та Київській області (до 200 тис. разом). Численними є ВПО також у Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій областях (рис. 2.17).

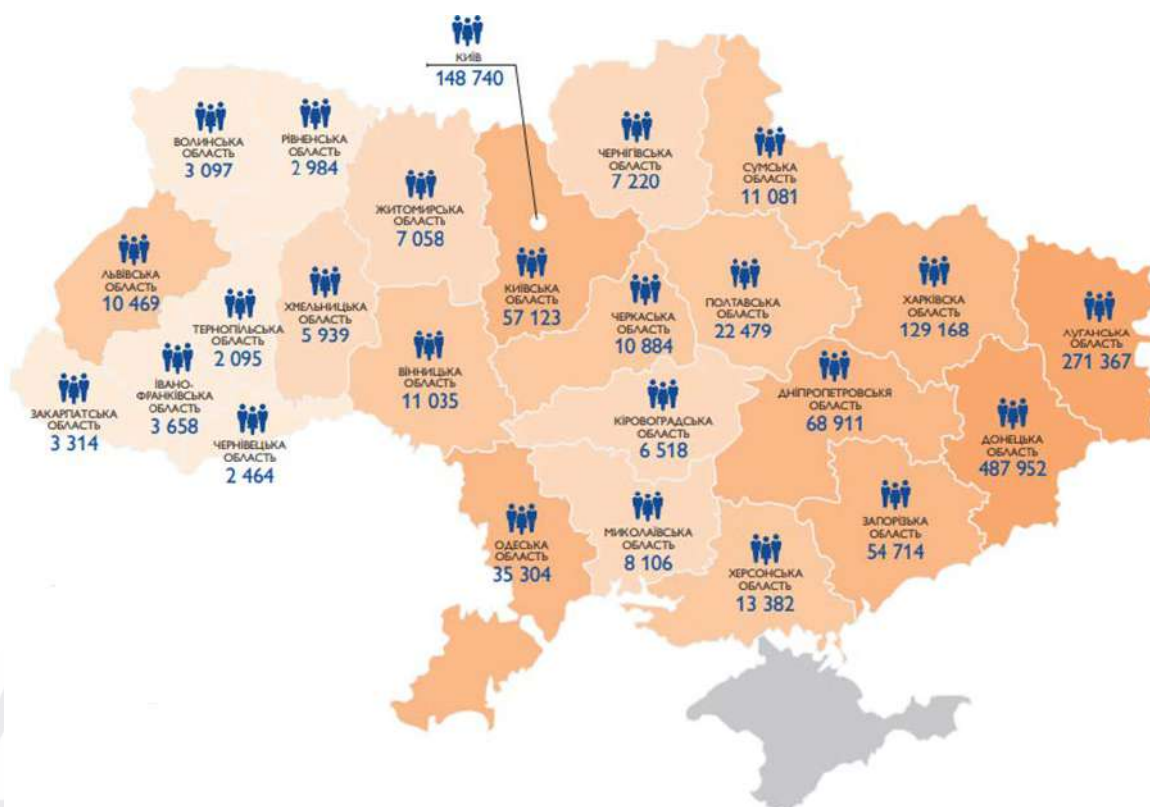

Рисунок 2.17 – Розміщення ВПО територією України, 2019 р.

Джерело: [82]

За даними Національної системи моніторингу ситуації з ВПО, середньодушовий дохід у домогосподарствах ВПО є на третину нижчим за середній по Україні, він також є нижчим від фактичного прожиткового мінімуму, що розраховується Міністерством соціальної політики, тому значна частина переселенців змушена покладатися на державну підтримку. Найгострішою проблемою ВПО лишається відсутність власного житла. Зайнятість ВПО поволі зростає, проте, за даними моніторингу за червень 2019 р., становить 46%, що на дев'ять відсоткових пунктів менше, ніж для населення України в цілому [82].

Ці обставини є найбільшою перешкодою інтеграції ВПО в місцях переселення. Водночас опитування свідчать, що стабільно зростає частка ВПО, які не мають наміру повертатися до місць попереднього проживання навіть після завершення конфлікту. У червні 2019 р. таких було 34%. Наміри виїхати за кордон не є поширеними серед ВПО, передусім внаслідок демографічного

складу цієї категорії населення – висока частка людей старшого віку, сімей з дітьми. Під час опитування в червні 2019 р. лише 1% респондентів заявили, що знайшли роботу за кордоном та невдовзі виїдуть з країни, ще 5% повідомили про свій намір шукати роботу в іншій державі. Разом із тим, міграційні наміри населення постраждалих від конфлікту Донецької та Луганської областей зростають, передусім серед молоді [83].

Жінки становлять 58% серед членів домогосподарств опитаних ВПО, що дещо вище за частку жінок в українському середньостатистичному домогосподарстві (54% станом на 1 січня 2020 року) [84]. Із цих жінок 23% були жінками віком від 60 років, що більше, ніж частка чоловіків того ж віку (16%) (рис. 2.18).

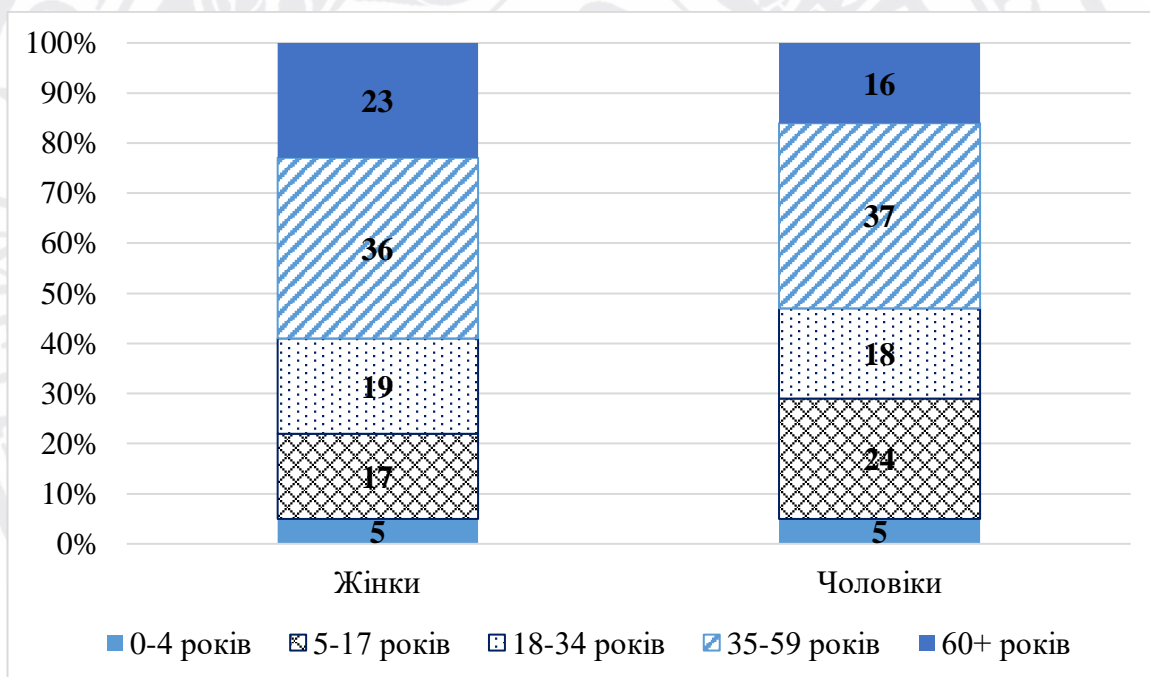

Рисунок 2.18 – Статеві-віковий розподіл домогосподарств ВПО, 2019 р.
Джерело: побудовано автором на основі даних [84]

Це типово для населення України загалом. Станом на січень 2020 р. [84] частка жінок віком від 60 років становила 29%, тоді як частка чоловіків того ж віку дорівнювала 19%. Під час інтерв'ю респондентів запитували про склад їхніх домогосподарств. Було встановлено, що в середньому розмір домогосподарства становить 2,43 особи, що дещо менше від показника для

населення України загалом (2,58 особи), за даними 2020 р. [85]. Четверта частина респондентів (25%) проживають у домогосподарствах, що складаються з однієї особи, що вище, ніж серед населення України загалом (19%) [85]. Із зазначених 25% домогосподарств 73% становили жінки.

Домогосподарства з дітьми становлять 40% опитаних домогосподарств ВПО, що дещо вище від середнього показника для домогосподарств населення України загалом (38%). Домогосподарства ВПО з однією дитиною становлять 62% від загальної кількості домогосподарств ВПО з дітьми. Частка багатодітних сімей із трьома або більше дітьми дорівнює 9% домогосподарств ВПО з дітьми, а частка домогосподарств, у яких немає одного з батьків, становить 35% домогосподарств ВПО з дітьми. Серед усіх домогосподарств із дітьми 29% були домогосподарствами з дітьми, які очолюють жінки. Чотирнадцять відсотків (14%) домогосподарств ВПО повідомили, що до їхнього складу входять люди з інвалідністю [85].

У червні 2020 року частка зайнятих ВПО становила 46% серед усіх опитаних респондентів, що майже дорівнює показнику в опросах попереднього кварталу (Рисунок 2.19).

Із цих 46% зайнятих ВПО 2% були самозайняті. Рівень зайнятості був значно вищий серед усього населення України порівняно з популяцією ВПО. Частка зайнятих осіб серед населення України віком 15–70 років становила 58% у період із січня по березень 2020 р. [86] згідно з даними Державної служби статистики України. У квітні – червні 2020 року частка працевлаштованих ВПО віком від 20 до 64 років становила 56%, а серед загального населення частка працевлаштованих осіб такої ж самої вікової групи становила 67%.

Рівень зайнятості зазначених вікових груп серед ВПО був майже однаковим у квітні – червні 2020 р. порівняно з першим кварталом 2020 р.. П'ятдесят п'ять відсотків (55%) опитаних ВПО були працевлаштовані в першому кварталі 2020 р.

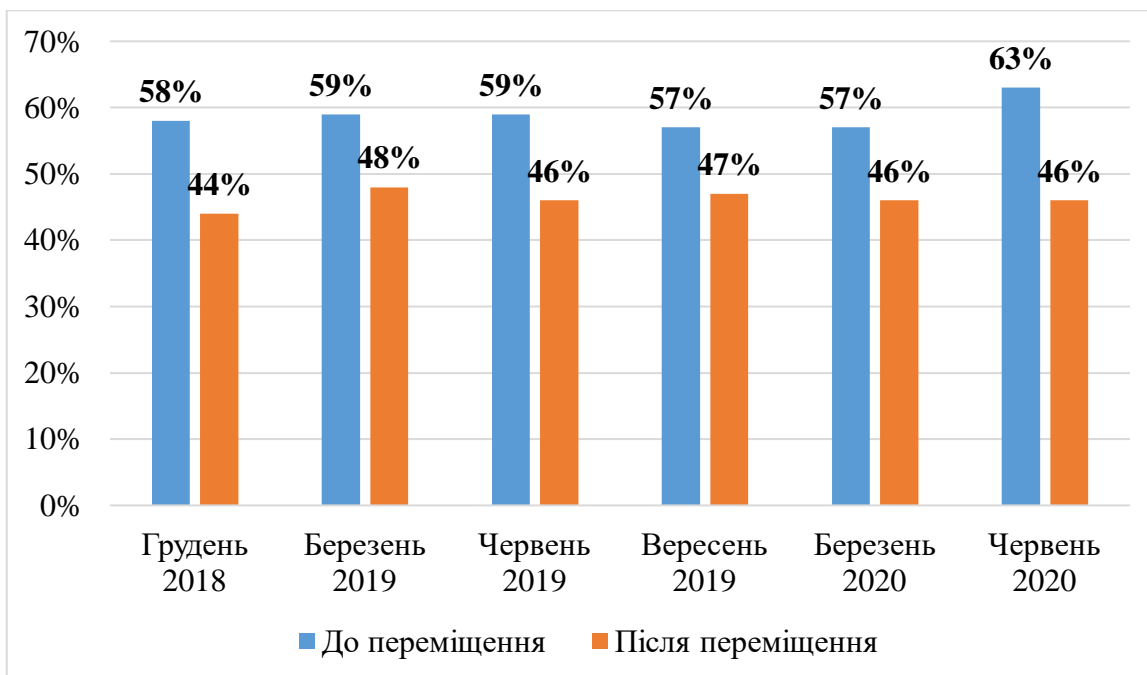

Рисунок 2.19 – Зайнятість ВПО до та після переміщення, 2018-2020 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [82]

Згідно з опитуванням, частка ВПО, які повідомили про намір повернутися після завершення конфлікту до місця свого проживання, становила 19%, і є майже такою самою, як і в попередньому опитуванні. З іншого боку, 39% ВПО висловили намір не повертатися навіть після завершення конфлікту. Частка ВПО, які обрали відповідь «важко відповісти», становила 25%, тобто більше, ніж у попередньому опитуванні (20%). Наміри не повертатися були більшими серед ВПО, які проживали далі від територій, неконтрольованих урядом (ТНКУ). Такі результати залишилися незмінними в усіх раундах НМС. Крім того, дані вказують на те, що більше від половини (52%) ВПО мають близьких родичів, які зараз проживають на ТНКУ. ВПО, які мають близьких родичів на ТНКУ, частіше висловлювали наміри повернутися (38%), ніж ті, що не мають там близьких родичів (32%) [87].

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз показує, що міграція значною мірою пов'язана із загальними глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними перетвореннями, на які впливають широкий спектр пріоритетних питань політики. Основні напрямки міжнародної міграції робочої сили, зазвичай, спостерігаються між країнами, що розвиваються (експортерами робочої сили) і розвиненими країнами. Традиційні центри тяжіння мігрантів — це, як і раніше, економічно сильні країни, такі, як США, Канада, Австралія і Нова Зеландія. Найбільшою країною походження міжнародних мігрантів залишається Індія, за нею йдуть Мексика та Китай.

В даний час міжнародною міграцією охоплено, по суті, всі країни світу, які в тій чи іншій мірі виявляються залученими до світових міграційних потоків. Навіть такі закриті держави як Північна Корея, Куба, Китай все більш активно залучаються до світових міграційних процесів, при тому, що еміграція з них контролюється значно жорсткіше, ніж імміграція, на противагу багатьом іншим країнам.

Основними міграційними потоками, які за тривалий час сформували стабільну компоненту міжнародної трудової міграції, є потоки Схід – Захід, Південь – Північ та Захід – Схід. Найменшу роль у формуванні географічної картини розподілу стабільної компоненти міжнародної трудової міграції відіграє напрям Північ – Південь.

Міжнародна міграція є в даний час одним з важливих чинників впливу на картину розподілу населення у світовому вимірі, оскільки в розвинених країнах вона є основним (а в деяких і єдиним) способом збільшення чисельності населення, тоді як в країнах, що розвиваються, сприяє зниженню темпів приросту населення і зменшенню загрози перенаселення.

На засадах проведеного аналізу було окреслено сучасні тренди глобальних міграційних потоків, особливістю яких є подальший розподіл країн на експортерів та імпортерів робочої сили; формування нових напрямів міграційних потоків біженців, переважно до країн ЄС та США; формування

нових центрів тяжіння міграційних потоків в Азіатсько-тихоокеанському регіоні; збільшення залучення у глобальні міграційні потоки всіх країн світу тощо

На розвиток сучасних міграційних процесів в Україні впливають кілька важливих чинників, серед яких анексія Криму та конфлікт на сході України й обумовлена ними економічна криза; започаткування важливих реформ, які, однак, виявилися недостатньо рішучими та послідовними; просування шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема набуття у червні 2017 р. безвізового режиму з ЄС; міграційний досвід та розгалужені міграційні мережі, що сформувалися в результаті багаторічної активної участі українців у трудових міграціях за кордон.

Анексія Криму та конфлікт на сході України призвели до численних вимушених внутрішніх переміщень населення країни, особливо активних у перші роки конфлікту. Від 2017 р. процеси переселення з непідконтрольних урядові України територій дещо стабілізувалися, а кількість ВПО становила близько 1,5 млн осіб з невеликими коливаннями.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖДЕРЖАВНИХ МІГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ

3.1 Моделювання впливу макроекономічних показників на тенденції міграційних процесів України

Україна є частиною глобального економічного простору та глибоко інтегрована в усіх сферах економічного, соціального та політичного життя. Участь України у міжнародних міграційних процесах активізується з кожним роком: збільшується як туристичний потік, так і міграційний: виїзд за кордон на роботу, навчання та зміну постійного місця перебування.

З метою оцінки впливу участі України у міжнародних міграційних процесах проведемо економіко-математичне моделювання впливу обсягів міжнародних мігрантів та обсягів приватних грошових переказів в Україну на ВВП країни поруч з іншими показниками міжнародної діяльності.

В моделі показник ВВП буде результуючим – Y , а незалежними змінними, чий вплив буде оцінено виступатимуть:

- X_1 – Міждержавна міграція: кількість прибулих, тис. осіб;
- X_2 – Міждержавна міграція: кількість вибулих, тис. осіб;
- X_3 – Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млрд. долл. США;
- X_4 – Експорт товарів, млрд. долл. США;
- X_5 – Імпорт товарів, млрд. долл. США;
- X_6 – Прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США.

Період дослідження з 2008 р. по 2019 р., статистична інформація взята з офіціальних сайтів НБУ та Державного комітету статистики України (таблиця 3.1).

Для побудови моделі застосуємо алгоритм покрокової регресії. На першому кроці побудуємо багатofакторну лінійну модель $\hat{y} = \hat{a}_0 + \sum_{j=1}^3 \hat{a}_j x_j$.

Таблиця 3.1 – Дані, необхідні для проведення кореляційно - регресійного аналізу

Рік	Y ВВП, млрд. грн.	X1 Міждержавна міграція: кількість прибулих, тис. осіб	X2 Міждержавна міграція: кількість вибулих, тис. осіб	X3 Приватні грошові перекази в Україну, млрд. долл. США	X4 Експорт товарів, млрд. долл. США	X5 Імпорт товарів, млрд. долл. США	X6 Прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США
2008	990,8	37,3	22,4	6,2	67,0	85,5	10,9
2009	947,0	32,9	19,5	5,4	39,7	45,4	4,8
2010	1079,3	30,8	14,7	5,9	51,4	60,7	6,5
2011	1300,0	31,7	14,6	7,0	68,4	82,6	7,2
2012	1404,7	76,4	14,5	7,5	68,8	84,7	8,4
2013	1465,2	54,1	22,2	8,5	63,3	77,0	4,5
2014	1586,9	42,7	21,6	6,5	53,9	54,4	0,4
2015	1988,5	30,7	21,4	7,0	38,1	37,5	-0,5
2016	2385,4	14,3	6,5	7,5	36,4	39,2	3,8
2017	2983,9	28,4	20,2	9,3	43,3	49,6	3,7
2018	3560,6	39,3	24,3	11,1	47,3	57,2	4,5
2019	3974,6	45,0	26,8	11,9	50,1	60,8	5,9

Джерело: складено на основі [88]

Результати регресії №1 наведені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Результати кореляційно-регресійного аналізу

Регресійна статистика					
Множинний R	0,996259982				
R-квадрат	0,992533952				
Нормований R-квадрат	0,983574694				
Стандартна похибка	132275,7972				
Спостережень	12				
Дисперсійний аналіз					
	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	6	1,16302E+13	1,93836E+12	110,7830559	0,000037526
Залишок	5	87484432621	17496886524		
Разом	11	1,17176E+13			
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	нижні 95%
Y-перетин	-2153929,983	511074,6718	-4,214511306	0,008371839	3467689,251
Змінна X 1	-5,024599541	3,718829051	-1,351124096	0,234573087	14,58415395
Змінна X 2	6,724872249	8,865126284	0,758576024	0,482311876	16,06366035
Змінна X 3	537,9038014	27,80710155	19,34411612	0,00000681	466,4233712
Змінна X 4	155,4336144	40,11393276	3,874803683	0,01170324	52,31746747
Змінна X 5	-148,4733046	33,44064614	-4,439905377	0,006765461	234,4352221
Змінна X 6	189,811322	47,6718237	3,981624937	0,010513706	67,26699795

Джерело: складено автором

Показник R-квадрат дорівнює 0,98. Це може свідчити про достатньо високу якість моделі, бо на 98% модель пояснює варіацію змінних.

Крім того, значимість $F < 0,05$, це також доводить високу якість моделі.

Після проведення порівняння коефіцієнтів з показниками стандартних помилок, необхідно виключити з моделі X2 (Міждержавна міграція: кількість вибулих, тис. осіб), оскільки помилка більша, ніж коефіцієнт (за модулем). Після цього проводимо порівняння р-значення з необхідним (0,05), в результаті виключаємо з моделі X1 (Міждержавна міграція: кількість прибулих, тис. осіб).

Отже, виключаємо з вихідних показників X1 та X2 та знов робимо регресію (табл. 3.3). Отримані показники коефіцієнту детермінації та значимості F доводять високу якість моделі.

Таблиця 3.3 – Результати кореляційно-регресійного аналізу після виключення показників X1 та X2

Регресійна статистика					
Множинний R	0,994637905				
R-квадрат	0,989304561				
Нормований R-квадрат	0,983192882				
Стандартна похибка	133,8043655				
Спостережень	12				
Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	4	11592311	2898078	161,8711	5,65E-07
Залишок	7	125325,3	17903,61		
Разом	11	11717636			
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-значення</i>	<i>нижні 95%</i>
Y-перетин	-1977,322441	486,7478	-4,06231	0,004796	-3128,3
Змінна X 3	536,5920529	27,32396	19,63815	2,22E-07	471,9811
Змінна X 4	148,6705055	39,17828	3,794718	0,006761	56,02859
Змінна X 5	-146,4758142	32,27383	-4,53853	0,002672	-222,791
Змінна X 6	189,6278836	44,62741	4,249135	0,003797	84,10083

Джерело: складено автором

Проведена перевірка моделі свідчить, що модель має високу якість, а при незалежних змінних всі коефіцієнти значимі. В результаті маємо таке рівняння

регресії:

$$y = -1977,3 + 536,6X_3 + 148,7X_4 - 146,5X_5 + 189,7X_6 \quad (3.1)$$

$$(R^2 = 0,989, R_H^2 = 0,983).$$

За значенням коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,989$ можемо зробити висновок про те, що розраховане рівняння регресії пояснює зміну Y на 98,9% інші 1,1% зумовлені факторами, які не враховані в запропонованій моделі. Таким чином, отриману модель можливо використовувати для проведення економічного аналізу і прогнозу.

Отже, зростання таких показників як «Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млрд. долл. США», «Експорт товарів, млрд. долл. США» та «Прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США» призводять до збільшення ВВП України, а збільшення показника «Імпорт товарів, млрд.долл. США» навпаки, призводить до зменшення ВВП.

Слід також зауважити, що Обсяги приватних грошових переказів в Україну впливають на ВВП України у 3 рази більше, ніж інші показники.

Таким чином, можна зробити висновок, що кількість мігрантів (показники X_1 та X_2 , що були виключені з дослідження при першому кореляційно-регресійному аналізі) не має значного впливу на макроекономічне становище України, проте обсяги грошових переказів цих мігрантів навпаки, мають значний прямий вплив на ВВП України.

Отже, кількість мігрантів опосередковано (через обсяги грошових переказів з-за кордону) має вплив на ВВП України.

Для розрахування прогнозних значень показників отриману вищу модель множинної регресії.

Розрахуємо значення прогнозу для незалежних змінних (рис. 3.1-3.4).

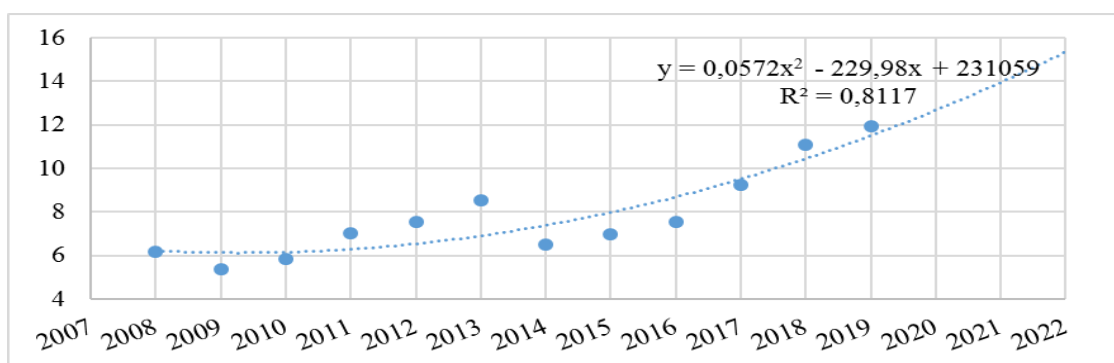

Рисунок 3.1 – Лінія тренду та прогноз показника «Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млрд. долл. США», 2007-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

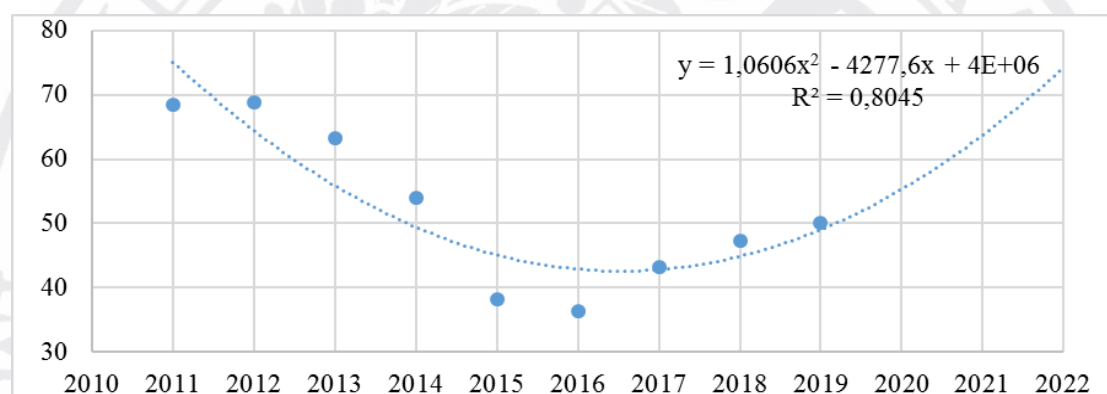

Рисунок 3.2 – Лінія тренду та прогноз показника «Експорт товарів, млрд. долл. США», 2010-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

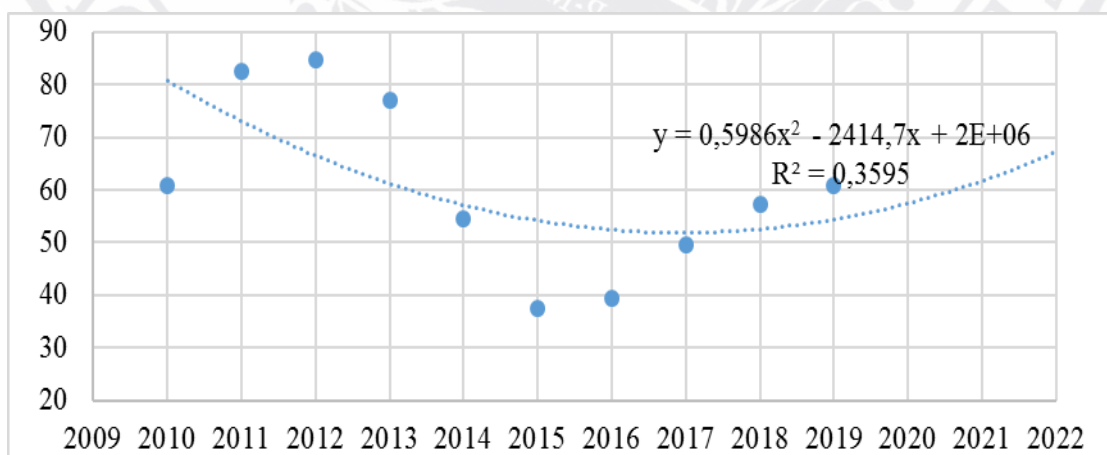

Рисунок 3.3 – Лінія тренду та прогноз показника «Імпорт товарів, млрд. долл. США», 2009-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

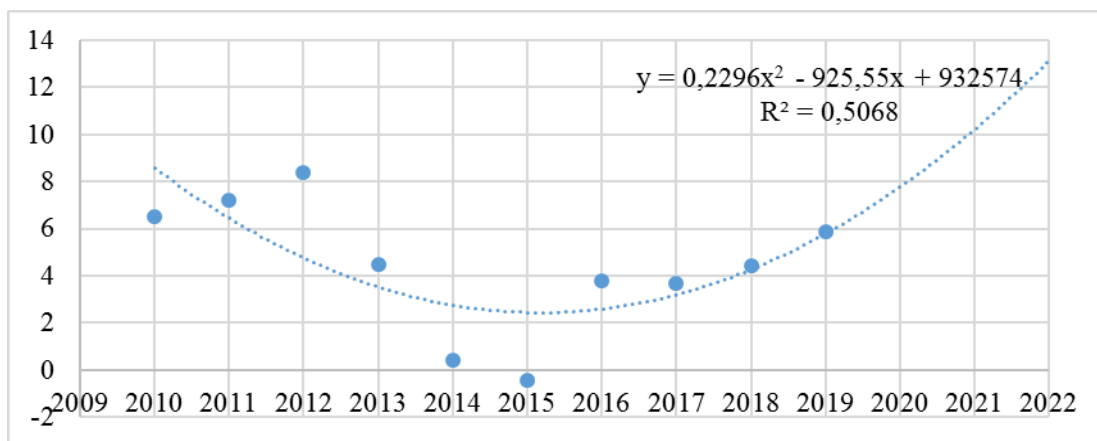

Рисунок 3.4 – Лінія тренду та прогноз показника «Прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США», 2009-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

Згідно з побудованими лініями тренду та прогнозом показників на 2020-2022 рр. маємо такі значення на майбутні періоди (табл. 3.4):

Запропонований прогноз побудовано на даних 2008-2019 рр., просто не особливістю 2020 р. є всесвітня пандемія вірусу COVID-19, яка активно розпочалася на початку 2020 р. і триває протягом всього року, а більшість країн світу знаходяться на карантині, що негативно впливає на національні економіки та глобальну економіку загалом. У зв'язку з цим, отримані нами прогнозні значення мають бути кореговані з урахуванням падіння економіки у 2020 р.

Таблиця 3.4 – Прогнозні значення факторів, що впливають на ВВП України, 2020-2022 рр.

Показник	2020	2021	2022
X3 Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млрд. долл. США	12,3	13,3	14,4
X4 Експорт товарів, млрд. долл. США	55,1	63,2	68,9
X5 Імпорт товарів, млрд. долл. США	68,5	79,5	88,3
X6 Прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США	7,9	8,9	9,8

Джерело: розраховано автором

Нова редакція Державного бюджету на 2020 р. побудована на оновленому макроекономічному прогнозі, згідно з яким передбачається падіння ВВП на 3,9 % (раніше очікувалося зростання ВВП на 3,7 %), прискорення інфляції

до 8,7 % за підсумками року, замість очікуваних 6,4 %. Очікується скорочення експорту товарів і послуг на 5,5 % (до 59,9 млрд дол. США), а їх імпорту – на 10 % (до 68,2 млрд дол.). Також погіршено прогноз середньорічного курсу гривні – із 27 грн/дол. до 29,5 грн/дол. Що означає, що в другому півріччі курс може сягнути 30,5 грн/дол. При цьому, згідно з урядовим прогнозом, середня заробітна плата найманих працівників в Україні цього року становитиме 11 тис. грн проти очікуваних 12,5 тис. грн, а рівень безробіття – 9,4 % [89].

Так, згідно з даними НБУ:

- обсяг грошових переказів з-за кордону (показник Х3) за 8 міс. 2020 р. становив 7,1 млрд. долл. США [88] (на 15% менше, ніж за аналогічний період згідно з нашим авторським прогнозом);
- прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США (показник Х6) за 6 міс. 2020 р. становлять (-0,3) млрд. долл. США [88];
- експорт товарів за 8 міс. 2020 р. (показник Х4) – 30,9 млрд. долл. США [60] (на 17% менше, ніж за аналогічний період згідно з нашим авторським прогнозом)
- імпорт товарів за 8 міс. 2020 р. (показник Х5) – 33,2 млрд. долл. США [60] (на 31% менше, ніж за аналогічний період згідно з нашим авторським прогнозом).

Таким чином, враховуючи існуючі дані за 2020 р., так користуючись наявними макроекономічними прогнозами розвитку України у 2020 р. з урахування епідемії COVID-19, вважаємо необхідним корегувати отримані нами прогнозні значення показників на 2020-2022 рр. в сторону зменшення на 10% і отримуємо такі данні (табл. 3.5):

Таблиця 3.5 – Кореговані прогнозні значення факторів, що впливають на ВВП України, 2020-2022 рр. з урахуванням епідемії COVID-19

Показник	2020	2021	2022
1	2	3	4
Х3 Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млрд. долл. США	11,1	12,0	13,0
Х4 Експорт товарів, млрд. долл. США	49,6	56,9	62,0

Продовження таблиці 3.5

1	2	3	4
X5 Імпорт товарів, млрд. долл. США	61,7	71,6	79,5
X6 Прямі інвестиції в Україну, млрд. долл. США	7,1	8,0	8,8

Джерело: розраховано автором

Використовуючи розраховані прогнозні значення можливо провести розрахунки значень ВВП України на прогнозний період (табл. 3.6):

$$y = -1977,3 + 536,6X_3 + 148,7X_4 - 146,5X_5 + 189,7X_6 \quad (3.2)$$

Таблиця 3.6 – Розрахунок прогнозних та прогнозованих корегованих значень результуючого показника ВВП України на 2020-2022 рр.

	ВВП прогноз 2019	ВВП прогноз COVID
Y 2020	4279,63	3653,937
Y 2021	4598,9	3941,28
Y 2022	4918,28	4228,722

Джерело: розраховано автором

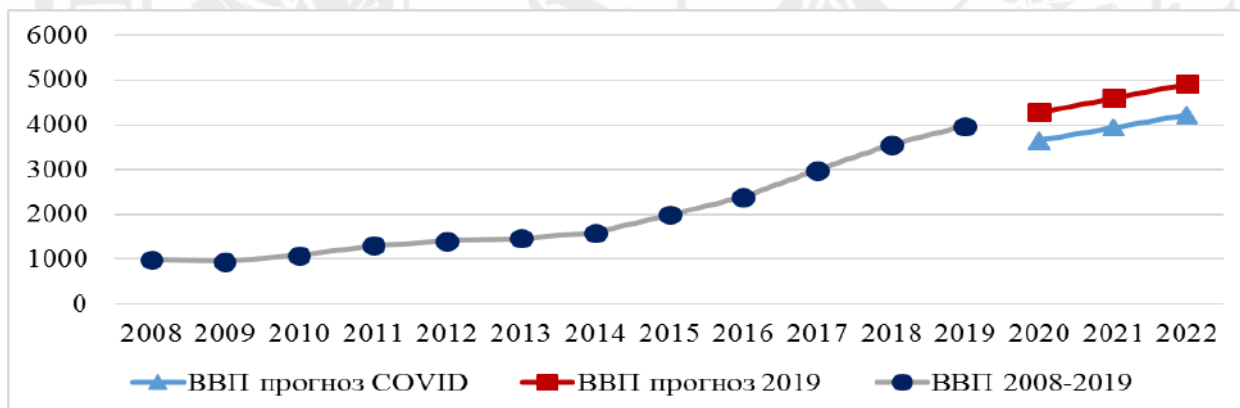

Рисунок 3.5 – Прогноз ВВП України на засадах проведеного економіко-математичного моделювання, млрд. грн

Джерело: розраховано автором

В результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу, нами було з'ясовано, що на обсяги ВВП України мають прямий вплив такі показники як обсяги приватних грошових переказів в Україну, експорт товарів та прямі інвестиції в Україну, а показник імпорт товарів навпаки, має зворотній вплив

на ВВП. При чому обсяги приватних грошових переказів в Україну мають у 3 рази більший вплив, ніж інші показники.

За допомогою побудованих моделей множинної регресії було визначено прогнозні значення показників для прорахунку прогнозного значення ВВП України на період 2020-2022 рр. Але ці показники базуються на даних 2019 року, а 2020 р. ознаменувався глобальним зниження ділової активності, падінням економічних показників через світову епідемію COVID та карантинні заходи по всіх країнах світу. Очікуване зниження ВВП України у 2020 р. – 4%, тому було проведено додаткове корегування прогнозних значень в сторону зменшення і тому отримано 2 лінії тренду прогнозних значень – на основі даних 2019 р. та з урахуванням зниження 2020 року.

3.2 Регулювання міжнародних міграційних процесів

Ринкове регулювання міграції відбувається шляхом формування попиту і пропозиції на робочу силу відповідного рівня професійної кваліфікації та із визначеним рівнем оплати праці. При цьому на першому місці стають інтереси роботодавців, зацікавлених у зменшенні видатків на фонд оплати праці та соціальне забезпечення працівників. У даному випадку виникає необхідність державного регулювання, оскільки ринок праці неспроможний самостійно контролювати масштаби переміщення трудових мігрантів, зокрема працівників низької кваліфікації, і захистити інтереси осіб, що працевлаштовані за кордоном. Функції міждержавного розподілу робочої сили виконують органи виконавчої влади, окремі аспекти міграційних процесів вивчають та регулюють також спеціально створені міжнародні організації, такі як Міжнародна організація праці, Міжнародна організація з міграції, Всесвітня організація охорони здоров'я, ЮНЕСКО тощо.

Державне регулювання зовнішньої трудової міграції доцільно визначати, як складову державного регулювання економіки, її соціально-економічного напрямку, в контексті демографії і зайнятості населення із врахуванням впливу

правового регулювання та основних і конкретних функцій державного управління.

Стратегічний курс міграційної політики будь-якої держави формується під впливом чотирьох основних груп факторів. Перша група являє собою внутрішні потреби держави, що охоплюють демографічну, соціально-економічну, національну сфери, які прямо пов'язані з питаннями територіальної цілісності й політичної безпеки держави. Друга група пов'язана з конкретними установками правлячої еліти на подальший розвиток країни, які одержують своє практичне втілення у формуванні політико-правового режиму відносно міграції населення. Третя група факторів відображає міжнародну ситуацію в цілому й політичну, соціально-економічну та військову ситуацію в прикордонних регіонах суміжних держав зокрема. До четвертої групи факторів відносяться катаклізми природного й техногенного характеру, але ця група, зазвичай, слабо впливає на стратегію міграційного курсу країни з причини тимчасовості цих явищ [71,55].

Вплив держав на міграційні процеси відбувається у формі регулювання кількісного та якісного складу мігрантів, захисту їх прав і свобод. Важливим елементом державної міграційної політики є встановлення юридичного статусу працівників-мігрантів, який визначає їх соціально-економічні, трудові та інші права, закріплені в міжнародних угодах і національному законодавстві [72,42]. Державне регулювання міжнародної міграції кваліфікованих кадрів може здійснюватися прямо чи опосередковано. Прямий вплив на обсяги та напрями міграційних потоків має назву політики штучного стримування, за якого державою здійснюються жорсткі заходи щодо обмеження виїзду чи в'їзду населення, ускладнення процедури отримання дозвільних документів на перетин кордону, обмеження діяльності фірм-посередників з працевлаштування за кордоном. Зазвичай, будь-яка заборона виїзду з країни сприймається населенням як обмеження конституційного права на свободу пересування і зустрічає опір у вигляді збільшення числа нелегальних мігрантів. Опосередкований вплив на міграційні процеси здійснюється у формі політики

прихованого стримування і передбачає здійснення заходів, спрямованих на покращення рівня життя та умов праці в країні перебування населення для протидії відпливу персоналу. При задовільному рівні оплати праці, соціального захисту, можливостях професійного та кар'єрного зростання працівники менш схильні розглядати пропозиції щодо роботи за кордоном. Успішна реалізація політики прихованого стримування вимагає більших витрат часу та фінансування, проте дозволяє зменшити відтік персоналу в довгостроковій перспективі і залучити іноземних кваліфікованих фахівців.

Дослідники також виділяють внутрішній та зовнішній аспекти регулювання міжнародної трудової міграції в умовах глобалізації. На думку О. В. Кислициної, до внутрішнього аспекту відносяться: адаптація режиму в'їзду/виїзду до міжнародних стандартів, диференціація міграційних потоків відповідно до економічних настанов, удосконалення системи «фільтрів» в управлінні міграційними потоками, підвищення ефективності політики щодо адаптації мігрантів у суспільстві, створення загальноекономічних основ регулювання трудової міграції. До зовнішнього (міжнародного) аспекту відносяться участь в удосконаленні міжнародного права у сфері міграції, поглиблення міжнародного співробітництва й розширення його сфер, посилення взаємодії з міжнародними організаціями, участь у формуванні міжнародної системи координації й інформаційного обміну реалізація спільних заходів і заходів за кордоном [72, 63].

Процеси реформування міграційних систем обумовлені зміною ситуації на ринках праці цих країн, зміною вимог до якості іноземної робочої сили, критеріїв відбору затребуваних категорій трудових мігрантів (як постійних, так і тимчасових). Проблема задоволення попиту на конкретні професійно-кваліфікаційні групи фахівців і допоміжних працівників набуває першочергового значення. Проблема створення резерву робочої сили, пов'язана з демографічними процесами, поступово відступає на другий план, переходить в сферу залучення іноземних студентів, що дозволяє полегшити процес первинної адаптації іноземців до місцевих умов.

Особливу роль набувають системи регулювання припливу мігрантів, в першу чергу системи відбору та відсіву затребуваних і надлишкових категорій претендентів на в'їзд. Сьогодні дані системи зазнають серйозних структурних змін. Відносно ряду країн можна говорити про докорінну реформу, про перехід до нової моделі відбору відповідно до змін потреб національного ринку.

Канада, Нова Зеландія і Австралія першими вступили на шлях реформування систем регулювання трудової міграції. Великобританія, що також входить в пул найбільш привабливих для мігрантів країн, здійснила організаційні перетворення імміграційної системи, проте в силу низки причин не досягла успіху в завершенні необхідних реформ. Як і для ряду країн, які приймають мігрантів в межах Євросоюзу, половинчастість реформ була пов'язана з дуалізмом європейських систем – свободою переміщення робочої сили в межах ЄС і обмеженнями для прийому працівників-мігрантів з третіх країн.

США, найбільш затребувана країна-реципієнт, час від часу роблять спроби давно назрілої реформи імміграційної системи. Сучасні зусилля змінити існуючі правила (боротьба навколо скасування DACA і лотереї «зелених карт») суті системи не зачіпають. В першу чергу це пов'язано з тим, що офіційна трудова міграція охоплює 15-20% іммігрантів. Основним залишається сімейний потік (возз'єднання сімей).

В ЄС спостерігається боротьба протилежних тенденцій: уніфікації та стандартизації міграційної політики з диверсифікацією національних підходів у сфері міграційного регулювання. Особливо наочно це проявилось в загостренні протиріч щодо заходів подолання міграційного кризи 2015-2016 рр.

Ефективність діяльності національних імміграційних систем визначається розумним поєднанням можливостей, що надаються загальним для всіх систем набором інструментів, вмілим поєднанням використовуваних інструментів в конкретних історичних обставинах і при врахуванні соціально-культурних і політико-економічних умов власних країн.

У цьому контексті цікавим є досвід Канади і Південної Кореї. Ситуація на національних ринках праці в обох країнах відрізняється відносною стабільністю, низьким рівнем безробіття. Країни затребувані мігрантами, що відкриває широкі можливості для задоволення поточних потреб національного бізнесу. Обидві країни переживають період реформування імміграційних систем, їх подальшої адаптації до зовнішніх і внутрішніх викликів глобальної конкуренції. Однак форми організації відбору та відсіву претендентів на в'їзд різняться не тільки в силу національних особливостей, але і завдяки міграційної історії розглянутих країн.

Для Канади істотним завданням імміграційної політики виступає підвищення адекватності функціонування потребам економіки, включаючи інтеграційні можливості канадської системи освіти і системи тимчасової трудової міграції для селекції затребуваних бізнесом працівників. При цьому канадська система історично розвивалася як дворівнева, що поєднує федеральний і провінційний рівень компетенції і відповідальності.

Для Кореї стояла і стоїть проблема переходу від моделі експорту робочої сили до моделі приймаючого суспільства. Перехід до нової моделі йшов шляхом проб і помилок, який в результаті призвів до формування сучасної високоорганізованої і досить ефективної моделі міграційного регулювання, побудованої на базі домінуючої ролі урядової бюрократії в управлінні процесом прийому і розподілу низькокваліфікованої іноземної робочої сили. При цьому з країни продовжується відтік висококваліфікованих кадрів і перш за все випускників вузів [73].

Саме в силу особливостей історичного і культурного досвіду, наявності нерівноцінних економічних і природних ресурсів, але при більш-менш подібних цілях імміграційної політики формуються і використовуються різні конфігурації інструментів міграційного регулювання, ефективних саме в пропонованих умовах і готових до трансформацій при виникненні нових цілей і завдань.

В цілому ж сьогодні регулювання міграційних потоків все в більшій мірі набуває форми обмеження припливу небажаних мігрантів через введення додаткових фільтрів: високі вимоги до професійно-кваліфікаційного складу, рівень доходів, освіта і знання мови, вікові обмеження, але також і заходи по залученню бажаних трудових мігрантів.

Міграційне регулювання – процес вкрай складний і делікатний в силу високої конфліктності інтересів залучених сторін і високого ступеня політизованості (як у визначенні цілей і завдань, так і методів їх досягнення). Це стосується як заходів по скороченню припливу нових іммігрантів (Великобританія), так і проблеми інтеграції (країни ЄС) і присутності нелегальних мігрантів (США).

На даний час відбувається планомірна зміна інститутів імміграційного відбору, посилюється роль програмно-цільового принципу планування, посилюються вимоги до роботодавців, що привертають іноземну робочу силу, і освітніх провайдерів, що підвищує вимоги до претендентів на в'їзд.

Постійно змінюються критерії визначення реальної та перспективної потреби в іноземних працівниках; зростає значення використовуваних фільтрів (квоти, бальні системи, списки дефіцитних професій, рівень оплати праці тощо); підвищується роль регулюючих інструментів (систем дозволів і систем контролю роботодавців та інших спонсорів, програм для іррегулярних мігрантів); актуалізується проблема адаптації іноземців та включення іммігрантів в приймаючі суспільства (угоди про інтеграцію); зростає увага до стану громадської думки, рівня напруженості і конфліктності у взаєминах місцевого та приїжджого населення, зрушень в електоральній поведінці [74].

Зазначені процеси впливають і на країни-реципієнти, і на потенційних мігрантів, посилюючи конкуренцію за гідні робочі місця, отримання затребуваної освіти і професійної підготовки. При цьому скорочення попиту за незмінності економічної ситуації в країнах-реципієнтах навряд чи істотно позначиться на зниженні пропозиції іноземної робочої сили на міжнародному

ринку праці. А це не може не призводити до зростання нелегальної міграції з усіма її наслідками.

Багато мігрантів і біженців, які потрапляють до Європи, зіштовхуються з невизначеною ситуацією та практичними труднощами, що виникають у зв'язку з відсутністю базової інформації щодо зростаючого ризику, пов'язаного з торгівлею людьми та контрабандою мігрантів. Європейські закриття та обмеження кордонів, а також реалізація угоди між ЄС та Туреччиною різко погіршили ситуацію для цієї вразливої категорії людей та створили гуманітарну кризу. Тисячі з них були залишені в Греції, багато хто з них залишаються в жахливих умовах, в переповнених таборах на грецьких островах, не маючи доступу до власних сімей, які проживають в інших країнах; інші опинилися в Македонії та Сербії або витіснені з однієї країни в іншу. Зробивши небезпечну подорож через Середземне море, ті, хто приїжджає до Італії та Греції, сподівалися знайти нове житло. Натомість вони живуть у часто переповнених місцях, де відсутні продукти харчування та основні послуги, такі як медичне обслуговування, вода та належні санітарні умови [75].

У країнах Балкан багато працівників правоохоронних органів використовують насильство та залякування, незаконно повертають іноземців назад і позбавляють їх доступу до процедур надання притулку. Біженці та інші мігранти, які перейшли з Лівії, розповідають про зґвалтування, катування та рабську працю як повсякденну реальність, з якою зіштовхуються мігранти, які перетинають північно-африканську країну.

Отже у зв'язку зі складною ситуацією, яка потребує нагального вирішення, необхідно запровадити ряд заходів для подолання кризи: запровадити стандартну процедуру надання притулку в Європі. Деякі європейські країни ставляться до біженців більш гуманно, ніж інші. Як наслідок, біженці прагнуть до місць, які нададуть їм найбільшу стабільність. Таким чином, найкращий спосіб забезпечити біженців між європейськими країнами не означає не створювати паркани, які заохочують більш небезпечні форми контрабанди, а забезпечити систему надання притулку в кожній державі

ЄС, яка відповідатиме однаковим високим стандартам, надаватиме біженцям такий самий рівень пілґ і надання такої ж тривалості проживання. Спільна політика також забезпечить, щоб біженці були розподілені пропорційно по всьому ЄС, оскільки деякі країни, зокрема Греція та Італія, мають непропорційно великий тягар кризи, якою слід керувати, контролюючи потоки біженців.

3.3 Проблеми та перспективи розвитку міграційних зв'язків України

Україна одночасно є країною-донором робочої сили, країною реципієнтом населення (хоча і в невеликих масштабах) і транзитною країною. В цілому рівень привабливості України для мігрантів слід визнати середнім: з одного боку, шість років поспіль утримується позитивне сальдо зареєстрованих зовнішніх міграцій, збільшується кількість іноземців, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ, з іншого боку, - ні постійна, ні тимчасова трудова імміграція в Україна поки що не набули масового характеру [94].

В системі міграційних процесів в Україні особливе місце займає трудова еміграція, яка чисельно переважає всі інші види міграційних переміщень взяті разом. На сьогоднішній день Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі.

Протягом останніх років Україна відображає динаміку міжнародної міграції діаметрально протилежну до світових тенденцій. Порівняно з 1990 р., кількість мігрантів скоротилася на більш ніж 23% у 2017 р. [95]. На це вплинуло кілька чинників:

- все більша кількість тимчасових мігрантів не повертаються на батьківщину, перетворюючи свій від'їзд на безповоротний;
- з часом ускладнюється процедура в'їзду у більшості розвинених країн світу, а також посилюється контроль за нелегальною міграцією;
- негативна динаміка приросту населення спричинила значне скорочення трудових ресурсів в Україні.

На жаль, незважаючи на значні обсяги грошових надходжень від мігрантів, ефективність їх залучення в економіку регіонів залишає бажати 83 кращого. Більшість засобів міграційних переказів витрачається на задоволення щоденних потреб і придбання товарів тривалого користування, лише в поодиноких випадках основним напрямком витрат зароблених за кордоном грошей є інвестування. Можливими напрямками залучення "міграційних" коштів в економіку країни є:

- стимулювання здійснення грошових переказів мігрантами з використанням офіційних каналів;
- відкриття мігрантами рахунків у вітчизняних банках;
- випуск облігацій внутрішньої позики та поширення їх серед мігрантів;
- залучення мігрантів до підприємницької діяльності в Україні.

Основна проблема формування політики трудової міграції в країні - недооцінка можливостей використання підприємницького потенціалу трудових мігрантів та їхніх родичів, що залишилися в Україні. Мігранти, які здійснювали підприємницьку діяльність за кордоном, після повернення в Україну не схильні займатися підприємництвом, що пов'язано з незадовільними умовами здійснення підприємницької діяльності в країні. Тому для України важливо не стільки оцінка наявних ефектів від переказів, скільки оцінка потенційних ефектів від нереалізованої підприємницької діяльності зворотних мігрантів і членів їх сімей. Крім економічного ефекту сприятливі умови для підприємницької діяльності є запорукою поворотного характеру трудової еміграції, що в умовах майбутньої нестачі робочої сили стає особливо актуальним для України.

Пріоритетним напрямком політики в сфері залучення заробітків трудових мігрантів в економіку є поліпшення можливостей підприємництва в Україні. Інші перераховані напрями важко реалізовані через існуючий недовіри населення України до фінансових установ. На жаль, запропонувати дієві заходи, які дозволили б швидко підвищити довіру населення і мігрантів до банківської системи України, навряд чи можливо.

Україна зіткнулася із гострою потребою зберегти та повернути свій людський та науково-технічний потенціал. Призупинити темпи і динаміку еміграції економічно активного населення працездатного віку можливо лише створивши належні умови для втілення їх потенціалу в Україні. Такі умови включають створення високоефективних робочих місць та випуск якісної конкурентоздатної продукції як на національному, так і на світовому рівнях. Це веде нас до гіпотези, що міграційна політика повинна розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни. Це комплексний підхід, що повинен включати створення інвестиційно привабливого середовища, відновлення довіри населення до владних органів, підвищення ефективності використання трудових ресурсів, забезпечення високих стандартів життя. [96]

Очевидно, що навіть масове повернення етнічних українців і кримських татар не вирішить проблему. Таким чином, Україна повинна зробити вибір: або спільне проживання на її території європейських та афроазіатських етносів з перспективою формування нової чисельної єдиної української нації на подібні націй т.зв. переселенських країн, або збереження сучасної ментальної середовища при стабільному зменшенні чисельності її носіїв. Причому другий варіант не вирішує існуючої проблеми, а "передає" її майбутнім поколінням в набагато більш гострій формі. По суті, Україна стоїть перед дилемою: або залучення в країну іммігрантів на основі зваженої міграційної політики, або неконтрольований їх приплив після досягнення критично низькою чисельністю населення (перш за все економічно активного) країни.

Все це визначає актуальність розробки державної політики, спрямованої, по-перше, на переконання громадської думки в необхідності здійснення активної імміграційної політики, обґрунтування для широкого загалу необхідності впровадження непопулярних заходів міграційної політики, по-друге, на підтримку згоди між різними групами населення і на інтеграцію іммігрантів в українське суспільство.

Демограф Елла Лібанова стверджує, що у майбутньому на Україну чекає масовий притік мігрантів з Азії, які почуватимуться тут безпечніше, ніж в Росії.

Науковець стверджує, що для місцевого населення це може стати серйозним викликом, так як Україна історично - моноетнічна держава, а люди не пристосовані до життя в поліетнічному суспільстві [9]. Серед першочергових заходів державної політики у сфері імміграції пропонується:

- спростити процедуру отримання громадянства України іноземними громадянами, які закінчили навчання у вищих навчальних закладах України;
- розробити механізми визнання дипломів про освіту іммігрантів;
- розробити механізми запобігання надмірній територіальній концентрації осіб одного етнічного походження, створення т.зв. «етнічних кварталів»;
- спростити процедуру працевлаштування в Україні іноземців, необхідних економіці країни, перш висококваліфікованих;
- підтримати потенціал ефективної та скоординованої співпраці громадянського суспільства, державного і приватного секторів;
- зосередити увагу на розумінні циркулярної трудової міграції, залучення грошових переказів мігрантів та можливостей і викликів, які створює повернення цих мігрантів;
- забезпечити критичний перегляд поточної міграційної політики і підвищити обізнаність ключових агентів змін та суб'єктів рішень приватного та державного сектору;
- створити координаційний центр з питань міграції та діаспори;
- розробити на національному рівні план дій щодо управління міграцією та включити його в план економічного розвитку України;
- розвивати діяльність ресурсних центрів для реемігрантів, де надаватимуться консультації щодо повернення, інтеграції та підприємницької діяльності;
- забезпечення стабільного зростання заробітної плати;
- зростання рівня соціальної свідомості та відповідальності підприємств вітчизняної економіки;

– розробити мережу інформування населення про необхідність здійснення ефективної міграційної політики.

Проведений аналіз участі України у міжнародній трудовій міграції демонструє необхідність удосконалення міграційної політики держави. Україна стала частиною глобального простору, на розвиток міжнародної трудової міграції і спрямованість міграційних потоків усе більше впливає кон'юнктура глобального і регіонально-інтеграційних ринків праці. З одного боку, глобалізація створює нові виклики для України, інтенсифікуючи процеси міжнародної трудової міграції та трансформуючи міграційні зв'язки, а з іншого – члени світового співтовариства ініціюють нові механізми регулювання і координації міжнародної міграції, у тому числі і міжнародної трудової міграції [97].

При цьому генезис і розвиток міграційних потоків є наслідком впливу великої кількості різноманітних за своєю сутністю факторів, які дуже часто виходять за межі міграційної політики. У зв'язку з цим підхід до регулювання міжнародної трудової міграції має бути комплексним та охоплювати усю сукупність факторів її розвитку, що забезпечить ефективність впливу міграційної політики на національну економіку і суспільство.

За основу формування міграційної політики України необхідно обрати домінанти політики розвинених країн світу, які втілюють глобально орієнтований підхід у розв'язанні проблем регулювання міграції (рис. 3.6).

Слід зазначити, що сучасним домінантам міграційної політики відповідає і певний тип адміністративного забезпечення (організації роботи органів державної влади), що дає змогу вирішувати більший спектр завдань, які мають міжнародний аспект [98].

Для реалізації представлених детермінант важливо враховувати можливості виконання заходів, які включені у міграційну політику розвинених країн. У зв'язку з цим детермінанти міграційної політики мають бути розділені на кілька категорій: по-перше, залежно від важливості в конкретних умовах; подруге, залежно від перехідного періоду, необхідного для адаптації змін і

нововведень і, по-третє, від обсягу ресурсів, необхідних для їх повноцінної реалізації на практиці. Це дає можливість виокремити першочергові зміни, які стануть початком інтеграції України (її міграційної політики), у глобальну систему регулювання міграційних процесів.

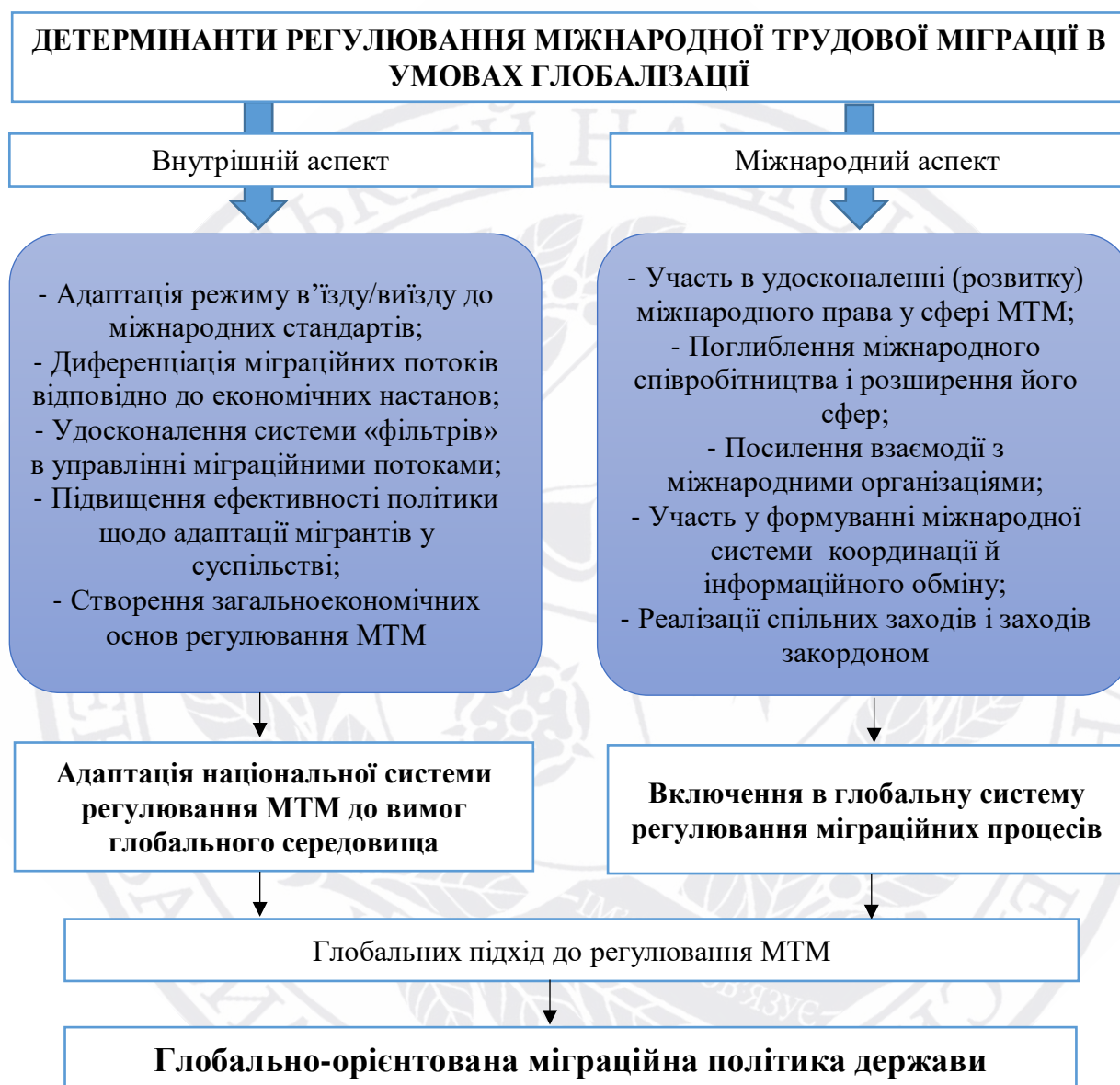

Рисунок 3.6 – Детермінанти глобально орієнтованої міграційної політики держави

Джерело: складено автором на основі [98]

Втілення представлених детермінант вимагає єдиного скоординованого підходу до проведення міграційної політики, що викликає необхідність

створення спеціальних органів і розробки інструментарію регулювання [99, с. 67].

Представлені детермінанти визначають особливості і сутність усіх стадій процесу розробки і реалізації міграційної політики. На сьогодні вже існує певний досвід їх практичного втілення в умовах кількох країн (з різними проблемами і пріоритетами), який дає можливість адаптувати глобально орієнтований підхід до умов України і створити ефективну національну модель регулювання. Необхідно враховувати, що низка домінант передбачає розширення і поглиблення міжнародного співробітництва. Це вимагає прискореного включення у глобальну систему регулювання міжнародної міграції у максимально повному форматі, завдяки чому можна ефективно реалізовувати національні інтереси

Висновки до розділу 3

Україна є частиною глобального економічного простору та глибоко інтегрована в усіх сферах економічного, соціального та політичного життя. Участь України у міжнародних міграційних процесах активізується з кожним роком: збільшується як туристичний потік, так і міграційний: виїзд за кордон на роботу, навчання та зміну постійного місця перебування.

З метою оцінки впливу участі України у міжнародних міграційних процесів було проведено економіко-математичне моделювання впливу обсягів міжнародних мігрантів та обсягів приватних грошових переказів в Україну на ВВП країни поруч з іншими показниками міжнародної діяльності.

В результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу, нами було з'ясовано, що на обсяги ВВП України мають прямий вплив такі показники як обсяги приватних грошових переказів в Україну, експорт товарів та прямі інвестиції в Україну, а показник імпорт товарів навпаки, має зворотній вплив на ВВП. При чому обсяги приватних грошових переказів в Україну мають у 3 рази більший вплив, ніж інші показники.

За допомогою побудованих моделей множинної регресії було визначено прогностні значення показників для прорахунку прогностного значення ВВП України на період 2020-2022 рр. Але ці показники базуються на даних 2019 року, а 2020 р. ознаменувався глобальним зниження ділової активності, падінням економічних показників через світову епідемію COVID та карантинні заходи по всіх країнах світу. Очікуване зниження ВВП України у 2020 р. – 4%, тому було проведено додаткове корегування прогностних значень в сторону зменшення і тому отримано 2 лінії тренду прогностних значень – на основі даних 2019 р. та з урахуванням зниження 2020 року.

Міжнародна міграція трудових ресурсів здійснює неоднозначний вплив на економіки країн – донорів і реципієнтів трудових ресурсів, внаслідок чого виникає низка позитивних і негативних ефектів. Вплив трудової міграції на економіку країни-донора проявляється через спектр зовнішніх ефектів. Одним з найбільш розглядуваних ефектів впливу міжнародної міграції трудових ресурсів на економіку країни-донора є перекази працівників-мігрантів на батьківщину. З дослідження можна побачити що вплив міжнародної трудової міграції на економіки країн-реципієнтів складним чином поєднує позитивні зовнішні ефекти.

В системі міграційних процесів в Україні особливе місце займає трудова еміграція, яка чисельно переважає всі інші види міграційних переміщень взяті разом. На сьогоднішній день Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі.

Україна зіткнулася із гострою потребою зберегти та повернути свій людський та науково-технічний потенціал. Призупинити темпи і динаміку еміграції економічно активного населення працездатного віку можливо лише створивши належні умови для втілення їх потенціалу в Україні. Тому міграційна політика повинна розроблятися разом зі стратегією соціально-економічного розвитку країни. Це комплексний підхід, що повинен включати створення інвестиційно привабливого середовища, відновлення довіри населення до

владних органів, підвищення ефективності використання трудових ресурсів, забезпечення високих стандартів життя.

Серед першочергових заходів державної політики у сфері імміграції пропонується: спростити процедуру отримання громадянства та працевлаштування іноземців в Україні; підтримати потенціал ефективної та скоординованої співпраці громадянського суспільства, державного і приватного секторів; створити координаційний центр з питань міграції та діаспори; забезпечити стабільне зростання заробітної плати тощо.

За основу формування міграційної політики України необхідно обрати детермінанти політики розвинених країн світу, які втілюють глобально орієнтований підхід у розв'язанні проблем регулювання міграції. Втілення запропонованих детермінант вимагає єдиного скоординованого підходу до проведення міграційної політики, що викликає необхідність створення спеціальних органів і розробки інструментарію регулювання.

ВИСНОВКИ

В результаті аналізу визначення міграції, визначено, що у сучасній економічній літературі це - переселення, переміщення та переїзд людей. Після проведення вивчення варіацій визначення цього терміну та його характеристик, відмінних рис, було надано уточнююче визначення міграції: це просторовий рух населення, що призводить до подальшої зміни місця перебування назавжди або тимчасово у результаті добровільного чи примусового перетину адміністративного кордону, який супроводжується зміною їх соціально-економічного стану.

Виявлено, що на даний час серед науковців не існує єдиного підходу до аналізу міжнародної трудової міграції, який би враховував усі аспекти цього явища. При цьому, спробою побудувати універсальну концепцію міграції є синтетична теорія, що належить до сучасних підходів.

Проаналізовано існуючі теорії міжнародної міграції і визначено, що вони по-різному визначають перелік ключових факторів, що впливають на рішення працівників мігрувати. При цьому, економічні теорії в основному припускають раціональну поведінку індивідів, а тому не дають змоги врахувати усі фактори, що визначають схильність осіб до міжнародної міграції, соціальні фактори і політику регулювання міграції. Домінуючим підходом до аналізу міграційних процесів залишається неокласичний, що пояснюється зручністю використання методологічного апарату. Більшість досліджень акцентують увагу на таких чинниках міжнародної міграції як попит і пропозиція на робочу силу в країнах-реципієнтах і країнах-донорах, а також різниця в доходах між цими країнами.

Визначено основні види міграційних процесів та фактори, які їх зумовлюють. Незважаючи на те, що границі між різними видами міграції розмиті, запровадивши у класифікацію чіткі критерії, певні її види можна легко розподілити. Водночас, це поняття постійно трансформується і еволюціонує, з'являються все нові види міграції, тому дані класифікації слід постійно оновлювати та доповнювати.

Проведений аналіз показує, що міграція значною мірою пов'язана із загальними глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними перетвореннями, на які впливають широкий спектр пріоритетних питань політики. Основні напрямки міжнародної міграції робочої сили, зазвичай, спостерігаються між країнами, що розвиваються (експортерами робочої сили) і розвиненими країнами.

В даний час міжнародною міграцією охоплено, по суті, всі країни світу, які в тій чи іншій мірі виявляються залученими до світових міграційних потоків.

Міжнародна міграція є в даний час одним з важливих чинників впливу на картину розподілу населення у світовому вимірі, оскільки в розвинених країнах вона є основним (а в деяких і єдиним) способом збільшення чисельності населення, тоді як в країнах, що розвиваються, сприяє зниженню темпів приросту населення і зменшенню загрози перенаселення.

На засадах проведеного аналізу було окреслено сучасні тренди глобальних міграційних потоків, особливістю яких є подальший розподіл країн на експортерів та імпортерів робочої сили; формування нових напрямів міграційних потоків біженців, переважно до країн ЄС та США; формування нових центрів тяжіння міграційних потоків в Азіатсько-тихоокеанському регіоні; збільшення залучення у глобальні міграційні потоки всіх країн світу тощо

На розвиток сучасних міграційних процесів в Україні впливають кілька важливих чинників, серед яких анексія Криму та конфлікт на сході України й обумовлена ними економічна криза; започаткування важливих реформ, які, однак, виявилися недостатньо рішучими та послідовними; просування шляхом європейської та євроатлантичної інтеграції; міграційний досвід та розгалужені міграційні мережі, що сформувалися в результаті багаторічної активної участі українців у трудових міграціях за кордон.

Анексія Криму та конфлікт на сході України призвели до численних вимушених внутрішніх переміщень населення країни, особливо активних у перші роки конфлікту. Від 2017 р. процеси переселення з непідконтрольних

урядові України територій дещо стабілізувалися, а кількість ВПО становила близько 1,5 млн осіб з невеликими коливаннями.

З метою оцінки впливу участі України у міжнародних міграційних процесів було проведено економіко-математичне моделювання впливу обсягів міжнародних мігрантів та обсягів приватних грошових переказів в Україну на ВВП країни поруч з іншими показниками міжнародної діяльності.

В результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу, нами було з'ясовано, що на обсяги ВВП України мають прямий вплив такі показники як обсяги приватних грошових переказів в Україну, експорт товарів та прямі інвестиції в Україну, а показник імпорт товарів навпаки, має зворотній вплив на ВВП. При чому обсяги приватних грошових переказів в Україну мають у 3 рази більший вплив, ніж інші показники.

За допомогою побудованих моделей множинної регресії було визначено прогнозні значення показників для прорахунку прогнозного значення ВВП України на період 2020-2022 рр. та отримано 2 лінії тренду прогнозних значень – на основі даних 2019 р. та з урахуванням зниження 2020 року.

В системі міграційних процесів в Україні особливе місце займає трудова еміграція, яка чисельно переважає всі інші види міграційних переміщень взяті разом. На сьогоднішній день Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі.

За основу формування міграційної політики України необхідно обрати детермінанти політики розвинених країн світу, які втілюють глобально орієнтований підхід у розв'язанні проблем регулювання міграції. Втілення запропонованих детермінант вимагає єдиного скоординованого підходу до проведення міграційної політики, що викликає необхідність створення спеціальних органів і розробки інструментарію регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кривенко Ю. І. Міграційні процеси за умов глобалізації (соціально-філософський аспект). *Гілея*. 2010. № 39. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010
2. Алешковский И. А., Ионцев В. А. Тенденции международной миграции в глобализирующемся мире. *Век глобализации*. 2008. № 2. С. 77–87.
3. Бондырева С. К., Колесов Д. В. Миграция (сущность и явление). М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 296 с.
4. Тихомирова Л., Тихомиров М. Юридическая энциклопедия / Под ред. М. Ю. Тихомирова. М.: 1997. 516 с.
5. IOM (2018), World Migration Report 2019, UN, New York, <https://doi.org/10.18356/f45862f3-en>
6. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Столярчук Я.М. Міжнародна економіка: підручник. К.: КНЕУ, 2014. 762 с.
7. Драгунова Т. Просторовий аналіз міграційного процесу в м. Києві. *Статистика України*. 2004. № 1. С. 72-79
8. Евдокимов А.И. Международные экономические отношения: учеб.пособие / Евдокимов А.И. и др. Москва: Проспект. ТК Велби. 2006. 552 с.
9. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава : аналіз управління зовнішніми міграціями: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.
10. Міграційні процеси в сучасному світі : світовий, регіональний та національний виміри: Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія практика: Енциклопедія / упоряд. Ю. І. Римаренко; за ред. Ю. Римаренка]. К.: Довіра, 1998. 912 с.
11. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). International Migration Report 2019: Highlights

12. Иноземцев В. Л. Иммиграция в современном мире: новая проблема нового столетия. *Социологические исследования*. 2003. № 4. С. 64-72. URL: <http://demoscope.ru/weekly/2003/0121/analit01.php>
13. Иноземцев В. Л. Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты. *Социологические исследования*. 2003. №6. С. 29-38.
14. Massey D. S. Patterns and Processes of International Migration in the 21st Century. USA: University of Pennsylvania, 2003. 42 p.
15. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции. Мир в зеркале международной миграции. Сер.: Международная миграция населения: Россия и современный мир. М.: Макс Пресс, 2002. Вып. 10. С.161-174.
16. Петрова Т. Стан та проблеми регулювання зовнішніх трудових міграцій в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 3. С. 37-44.
17. Михайлов С. В. Европа: От временных иностранных рабочих к новым этническим меньшинствам. *Актуальные проблемы Европы*. 2005. № 1. С. 45-68.
18. Генералова Ю. В. Вплив міграційних процесів на економічне зростання України. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 4 (58). С. 181-185.
19. Пэнг Уэн Дзе. Экономическая глобализация и процессы трудовой миграции. *Журнал международного права и международных отношений*. 2010. №2. С. 94-99. URL: <http://evolutio.info/content/view/1697/232/>
20. International Organization for Migration. About migration. URL: <http://www.iom.int>.
21. Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін. Міжнародна економіка: підручник / За ред. А. О. Задой, В. М. Тарасевича. К.: Центр учбової літератури, 2012. 416 с.
22. Мальцева Е. Некоторые аспекты влияния миграции населения на состояние трудового потенциала региона. М.: РАНХиГС. 2011. № 2(19). С. 177-182.
23. Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения. М.: Диалог, МГУ, 1999. 370 с.

24. Roel Peter Wilhelmina Jennissen. Macro-economic determinants of international migration in Europe. Roel Peter Wilhelmina Jennissen. 2004. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=SscoZl-Urj0C&pg>
25. Caroline B. Brettell, James F. Holfield. Migration Theory: Talking Across Disciplines. 2015. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=wERHBAAQBAJ&pg=PA69&dq=neoclassical+economic+theory+of+international+migration&hl>
26. Dorigo G., Tobler W. Push and pull migration laws; Human Migration Guide. *Xpeditons. National Geographic*. 2005.
27. Collinson S. The Political Economy of Migration Processes. Analysis. Paper, 2009. Paper. 12. 42 p.
28. Hein de Haas. Migration transitions: a theoretical and empirical inquiry into the developmental drivers of international migration. *International Migration Institute*. 2010. Vol. 24. 49 p.
29. Hein de Haas. Migration and Development: A Theoretical Perspective. Germany, Bielefeld: Center for Interdisciplinary Research, 2010. 41 p.
30. Castles S., Miller M. J. The Age of Migration, Fourth Edition: International Population Movements in the Modern World. The Guilford Press; Fourth Edition edition, 2009. 369 p.
31. Wallerstein I. The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York: Academic Press, 1976. P. 229-233.
32. Theories of International Migration: A Review and Appraisal / D. Massey, J. Arango, G. Hugo [et al.]. *Population and Development Review*. 1993. Vol. 19, № 3. P. 431–466.
33. Beets G., Willekens F. The Global Economic Crisis and International Migration: An Uncertain Outlook. European Commission. Directorate-General «Employment, Social Affairs and Equal Opportunities». Unit E1 – Social and Demographic Analysis, 2009. 14 p.

34. Hanson G.H. The Economics and Policy of Illegal Immigration in the United States. Washington, DC: Migration Policy Institute. 2009. 19 p. URL: <http://www.migrationpolicy.org/pubs.pdf>

35. П'ятковська О. Класифікація видів міжнародної трудової міграції: окреслення операційних понять. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 1(30). С. 30–34.

36. Tapinos G. Irregular Migration: Economic and Political Issues Combating the Illegal Employment of Foreign Workers. Workers Paris : OECD Publishing, 2000. 182 p.

37. Нові правила щодо спрощення процедури видачі віз з 1 січня 2008 р. / Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/travel_to_eu/visa/index_uk.htm

38. Council of the European Union, European Pact on Immigration and Asylum. URL: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st13/st13440.en08.pdf>

39. Авдеев Е. Н. Теоретические аспекты исследования трудовой миграции. URL: <http://geoeko.mrsu.ru/2008-2/pdf/6-Avdeev.pdf>

40. World Migration Report 2020. International Organization for Migration. 2020. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

41. International Pendulum Migration to Morocco: Multi-Local Residential Strategies of Ageing Migrants in the Todra Valley. International Migration Institute. Oxford, 2006. 20 p.

42. Словарь иностранных слов и выражений [авт.-сост. Е. С. Зенович]. М.: Олимп; ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1998. 608 с.

43. Olney, W. (2013) Immigration and Firm Expansion, *Journal of Regional Science*.

44. Scullion, H., Collings, D. G., & Caligiuri, P. (2010). Global talent management. *Journal of World Business*, 45. P. 105–108.

45. Collings, D. G. (2014). Integrating global mobility and global talent management: Exploring the challenges and strategic opportunities. *Journal of World Business*, 49(2), P. 253-261.

46. Столярчук Я., Поручник С. Сучасна сегментація та ключові тенденції розвитку світового ринку праці. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 7. С. 12-17.
47. Becker, B. E., Huselid, M. A., & Beatty, R. W. (2009). *The differentiated workforce: Translating talent into strategic impact*. Harvard Business Press
48. EasyJet (2016). 'Are you a Roamer?' [Internet] CM Patha LinkedIn Blog. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/easyjet-you-roamer-cmpatha>
49. Patha CM (2016). 'How Do Global Citizens Live in the Real World?' [Internet] Chevening Alumni Blog. Available from: <http://www.chevening.org/alumni/blog/2016/how-do-global-citizens-live-in-the-real-world>
50. Bosetti, V., Cattaneo, C., & Verdolini, E. (2015). Migration of skilled workers and innovation: A European perspective. *Journal of International Economics*, 96(2), 311 p.
51. Organisation for Economic Cooperation and Development. International Migration Database. URL: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=MIG>
52. Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). *International Migration Outlook 2018 New Asylum Applications by Country of Destination*, 2012. 17 p.
53. Card, D.; Kluve, J.; Weber, A. Active Labour Market Policy Evaluations: A Meta-Analysis. *Econ. J.* 2010, 120, F. 452–477.
54. Міжнародний звіт про міграцію 2019 року. Департамент ООН з економічних і соціальних питань. 2019. URL: <https://www.un.org/development/desa/publications/internationalmigration-report-2019.html>
55. Migration to Europe in chart. 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-44660699>
56. Migrants by origin and destination: The role of South-South migration. *Population Facts. United Nations*. 2016. № 3.
57. Migration and Remittances Factbook 2019. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2019-Ebook.pdf>

58. Рибаківський, Л. Л. Міграція населення. Три стадії міграційного процесу. М., 2001. 454 с.
59. Міграція в Україні цифри і факти. 2019. URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf
60. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
61. Демографічний щорічник населення України за 2019 рік. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2019/publ2019.asp
62. World Population Prospects – United Nations Population Division. URL: <https://population.un.org/wpp/Download/Probabilistic/Population/>
63. За два роки безвізу українці понад 40 млн разів відвідали ЄС | Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/06/11/7217754>
64. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 5 (19). К., 2018.
65. Asylum and Managed Migration. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/asylum-and-managedmigration/data/database>
66. Зовнішня трудова міграція населення України. Український центр соціальних реформ. Державний комітет статистики України. К., 2019. 118 с.;
67. Звіт щодо організації проведення, методології та результатів модульного вибіркового обстеження з питань трудової міграції в Україні. К.: Міжнародна організація праці, Державна служба статистики України, Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2012. 96 с.
68. Зовнішня трудова міграція (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. К.: Державна служба статистики України, 2017. 36 с.
69. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2(33).
70. Ukrainian immigrants add 11% of Polish GDP growth. URL: <https://notesfrompoland.com/2019/10/31/ukrainianimmigrants-add-11-of-polish-gdp-growth/>

71. Міністерство сім'ї, праці та соціальної політики Республіки Польща.
URL: <https://archiwum.mpips.gov.pl/analizy-i-raporty/cudzoziemcy-pracujacy-w-polsce-statystyki>
72. UNESCO. Education: Inbound internationally mobile students by country of origin. URL: <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?queryid=171#>
73. Українське студентство в Польщі: політика залучення, інтеграції та мотивації і плани студентства. URL: <https://cedos.org.ua/en/articles/ukrainski-studenty-v-polshchi-politykyzaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plany-studentiv>
74. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>
75. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>
76. Інфляційний звіт. НБУ, липень 2019 року. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99977784&cat_id=742185
77. Позняк А.В. Трудовая эмиграция в Украине как фактор развития рынка труда. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2010/0405/analit05.php>
78. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208355>
79. Система реєстрації місця проживання в Україні: її вплив на реалізацію прав та життєвих інтересів людини. Результати соціологічного дослідження. К., Аналітичний центр CEDOS, 2018.
80. Внутрішня міграція: куди їдуть українці в пошуках кращого життя. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/vnutrennyaya-migraciya-kuda-edut-ukraincy-vpoiskah-luchshey-zhizni-1118542.html>
81. Українське суспільство: міграційний вимір. К., Національна академія наук України, 2018. С.151.
82. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Червень 2019 р. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_14_ukr_web.pdf
83. Міграція у східній Україні: негативні тренди міграції у Донецькій та Луганській областях. URL: https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//Migration2018_UA.pdf

84. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2020 року. Червень 2020 р. Державна служба статистики України. К., 2020.

85. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств в Україні. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. К., 2020.

86. Рівень зайнятості за статтю, типом місцевості та віковими групами. Державна служба статистики України, 2020 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/rp/eans/znsnv2020_u.xls

87. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами Червень 2020 р. URL: https://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_17_ukr_web.pdf

88. Статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1>

89. Кулицький С. Проблеми розвитку економіки України, обумовлені пандемією коронавірусу COVID-19 у світі, та пошук шляхів їх розв'язання. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4856:ekonomichnij-vimir-zakhodiv-borotbi-z-epidemieyu-covid-19-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350

90. Dustmann C., Bentolila S., Faini R. Return Migration: The European Experience. *Economic Policy*. 2014. Vol. 11, № 22. P. 213–250.

91. Шумилов О. В. Международное трудовое и миграционное право СНГ: дисс. ... канд. юр. наук; Всероссийская академия внешней торговли. М.: Книжный мир, 2007. 96 с.

92. Borjas, G. J. The Labor Demand Curve is Downward Sloping: Reexamining the Impact of Immigration on the Labor Market. *The Quarterly Journal of Economics*. 2003. Vol. 118, № 4. P. 1335–1374.

93. Beine M., Docquier F., Rapoport H. Measuring International Skilled Migration: A New Database Controlling for Age of Entry. *The World Bank Economic Review*. 2007. Vol. 21, № 2. P. 249–254.

94. Позняк А. Внешняя трудовая миграция в Украине как фактор социально демографического и экономического развития. КАРИМ-Восток: Наблюдательный центр миграции к востоку. 2012. 21 ст.

95. Вірц К.А., Коваленко А.К., Сотник Г.І., Гессен А.Є. Вплив міжнародної міграції на вітчизняну економіку. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 686-689.

96. Migration and remittances Factbook. The International Bank of Reconstruction and Development. The World Bank. 2018. 264 p.

97. Буднік Д., Шкурат М. Участь України у міжнародних міграційних процесах. Праці XX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (24-25 листопада 2020 р., м. Вінниця). Том 2. Ред. кол. Хаджинов І.В. (голова) та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. С. 102-104.

98. Кислицина О.В. Концепція регулювання міжнародної трудової міграції України в умовах глобалізації. *Культура народів Причорномор'я*. Межвуз. центр «Крым». 2011. № 197. С. 62-66.

99. Кшитштоф П. Характеристика концепції міграційної політики України та напрями її розвитку. Наукові праці МАУП. Серія : Політичні науки. Юридичні науки. 2013. Вип. 2. С. 66-71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupp_2013_2_12.